

Overvektsprinsippets fremvekst

Byline:

Av stipendiat i rettsvitenskap Tarjei Ellingsen Røsvoll

Sammendrag:

Artikkelen undersøker beviskravet i sivile sakers utvikling fra 1940-tallet og frem til prinsippets gjennomslag rundt 2000-tallet. Resultatene av undersøkelsen utfordrer den etablerte presentasjonen av overvektsprinsippets fremvekst. Artikkelen viser blant annet at Torstein Eckhoffs standpunkter i *Tvilsrisikoen* fra 1943 bygger på en feilaktig fremstilling av rettspraksis. Den viser også at Eckhoff og Per Augdahl hadde liten bevisrettslig uenighet mellom seg, og at de sammen bidro til at overvektsprinsippet ble gjeldende rett. Videre viser den at Anders Bratholm og Jo Hovs lærebok *Sivil rettergang* var sentral for overvektsprinsippets gjennomslag. Til slutt fremhever artikkelen hvordan *P-pilledom I og II* ble generalisert til hele sivilprosessen på et svært mangelfullt rettskildegrunnlag, og hvordan annen litteratur og andre rettskilder ble ignorert.

Nøkkelord

overvektsprinsippet, beviskrav, bevisbyrde, bevisrett, sivilprosess, rettshistorie

Forfatteromtale:

Forfatteren er master i rettsvitenskap ved Universitetet i Bergen i 2019, og stipendiat med emne «Delegasjonslæren i forvaltningsretten» fra høsten 2019.

Innhold

1	INTRODUKSJON TIL OVERVEKTSPRINSIPPET OG DETS UTVIKLING.....	2
1.1	Problemstilling.....	2
1.2	Overvektsprinsippet og sivilprosesslitteraturens syn på dets fremvekst.....	2
1.3	Presentasjon av opplegget.....	5
2	ECKHOFFS BEVISRETT, 1940—1950.....	6
2.1	Rettstilstanden før Eckhoffs bevisrettslige arbeider	6
2.2	Kort om Eckhoffs bevisteori	6
2.3	Eckhoffs bruk av rettspraksis	7
2.4	Rettspraksis sitert til støtte for overvektsprinsippet generelt og for årsakskravet i erstatningsretten spesielt	9
2.5	Konklusjon om Eckhoffs bruk av praksis	11
2.6	Nyanseringer i 1949	11
3	KONSOLIDERINGEN AV EN FELLES BEVISRETTLIG FORSTÅELSE, 1950—1974.....	12
3.1	Per Augdahl som Eckhoffs opposisjon?	12

3.2	Videreføring av det tidligere — Anders Bratholm og Jo Hov	13
3.3	Peter Lødrup om erstatningsretten	14
3.4	Trygve Lange-Nielsen om årsakssammenheng ved erstatningskrav mot det offentlige	15
3.5	Forslag til beviskrav fra andre rettsfelter	16
3.6	En kort oppsummering før <i>P-pilledom I</i>	17
3.7	Bekrefter eller misforstår <i>P-pilledom I</i> utviklingen?	17
4	KONFORMITET OG OVERVEKTSPRINSIPPETS GJENNOMSLAG, 1974—2001.....	18
4.1	P-pilledommens betydning og særpreg.....	18
4.2	Lovgiveruttalelser før <i>P-pilledom II</i>	19
4.3	Overvektsprinsippets gjennomslag i <i>P-pilledom II</i> ?	20
4.4	Jo Hov og Jens Edvin A. Skoghøy — endelig gjennomslag?.....	21
4.5	Utenfor erstatningsretten?	24
4.6	Twistelovutvalgets bekreftelse av overvektsprinsippet	26
5	KONKLUSJON.....	27
6	LITTERATUR.....	28

1 Introduksjon til overvektsprinsippet og dets utvikling¹

1.1 Problemstilling

Denne artikkelen skal belyse overvektsprinsippets utvikling.² Problemstillingen kan formuleres som *når* overvektsprinsippet fikk gjennomslag i norsk rett, og hva som var *årsakene* til dette.³ I denne innledningen vil jeg først presentere overvektsprinsippet og skissere den sivilprosessuelle litteraturens beskrivelse av regelens utvikling (0), for så å skissere opplegget videre (0).

1.2 Overvektsprinsippet og sivilprosesslitteraturens syn på dets fremvekst

¹ Denne artikkelen er en forkortet versjon av min masteroppgave om overvektsprinsippets utvikling i lys av Kaarlo Tuoris kritiske rettspositivisme. Jeg vil takke Ingvild Blindheim Hole og Marius Mikkel Kjølstad for gjennomlesninger og diskusjon. Jeg vil også gjerne takke Magne Strandberg som sa seg villig til å veilede etter å ha mottatt prosjektskissen, og har bidratt med svært mange gode råd, samt Jørn Jacobsen, Eivind Kolflaath og Anders Løvlie for gode evalueringer underveis. Takk også til den anonyme fagfellen som har bidratt til å skjerpe analysen.

² Artikkelen ekskluderer dermed andre spørsmål av relevans for hvor gode beviser en part praktisk talt må ha for å få sin faktumpåstand lagt til grunn i en domstol. Se diskusjonen i Strandberg, Magne, *Beviskravet i sivile saker*, Fagbokforlaget, 2012 s. 165—166 om hvordan ulike beviskrav kan være strengere eller mildere (og at det er vanskelig å bruke slike termer) avhengig av andre spørsmål, som om bevisvil skal kumuleres for forskjellige bevisetema. Om kumulering av tvil, se særlig Strandberg 2012 kap. 7, Jerkø, Markus, *Bevisvurderingens rettslige rammer, bevisetema, bevisbyrde, beviskrav*, Universitetsforlaget, Oslo 2017 kap. 3 og Kolflaath, Eivind, «Sannsynlighetsovervekt og kumulering av tvil», *LoR*, 2008/03, s. 149—165, som behandler spørsmålet. I tillegg har man valget mellom bevisetema- og bevisverdimetodene, se bla. Eckhoff, Torstein, «Temametode eller verdimetode i bevisvurderingen», *SvJT*, 1988 s. 321—339 og Eckhoff, Torstein, «Temametode og bevisverdimetode på ny» i Heuman, Lars (red.), *Festskrift till Per Olof Bolding*, Juristförlaget, Stockholm 1992, s. 85—103, som deltar i denne debatten og se Strandberg 2012 s. 91 flg. om temametoden og 103 flg. om bevisverdimetoden generelt.

³ Selv om formålet er å diskutere norsk rett, vil jeg ta opp dansk og svensk rett der det er tydelig at disse har påvirket eller blitt påvirket av utviklingstrekk i norsk rett.

Overvektsprinsippet er utgangspunktet for beviskravet i sivile saker.⁴ Et beviskrav er en betingelse for at en påstand om faktum skal legges til grunn.⁵ Overvektsprinsippet stiller som betingelse at påstanden må bevises med mer enn femti prosent sannsynlighet.⁶ Anvendelsesområdet er sivile saker, det vil si alle saker utenfor straffeprosesslovens anvendelsesområde.⁷ Prinsippet er bare et utgangspunkt, og rettskildene, herunder de anerkjente hensynene i bevisretten, kan medføre at et annet beviskrav legges til grunn.⁸

Rettskildegrunnlaget til overvektsprinsippet er solid, og den sivilprosessuelle litteraturen uttrykker det gjerne slik at prinsippet vokste frem i et samspill mellom praksis og teori.⁹ Hjemmelsgrunnlaget er dermed ulovfestet rett, og referansepunktet er ofte Rt. 1992 s. 64 (*P-pilledom II*).¹⁰ I dag er overvektsprinsippet uten tvil gjeldende rett. Det har støtte fra mange lovutvalg, departementsuttalelser, høyesterettsdommer og forfattere.¹¹ Prinsippets begrunnelse er at det på sikt vil medføre flest materielt riktige dommer (sannhetsmålsetningen).¹²

Torstein Eckhoff blir vanligvis omtalt som overvektsprinsippets opphavsmann, ved hans avhandling *Tvilsrisikoen* fra 1943. I verket argumenterte han både *de lege lata* og *de lege ferenda* for overvektsprinsippet som utgangspunktet i norsk rett.¹³ Tilsvarende synspunkter ble fremsatt allerede i læreboken *Sivilprosessen* fra 1941.¹⁴ Slik utviklingen blir presentert i dagens litteratur, vant Eckhoff nokså raskt

⁴ Når jeg i det følgende snakker om beviskravet mener jeg spesifikt betingelsen alene, uten å inkludere den egentlig nødvendige koblingen til bevistemaet som gjør kravet til en anvendelig beviskravsregel, se nærmere i Strandberg 2012 s. 408. Med bevistema menes det som faktum må indikere for at et rettslig vilkår skal innfris, se Strandberg 2012 s. 411, Backer, Inge Lorange, *Norsk Sivilprosess*, Universitetsforlaget, Oslo 2015. s. 279, Robberstad, Anne, *Sivilprosess*, 4. utgave, Fagbokforlaget, Bergen 2018 s. 272, Jerkø 2017, s. 49. Sistnevnte bruker ordet «rettslig bevistema» om både de nødvendige og tilstrekkelige betingelsene for en rettsvirkning.

⁵ For en grundigere redegjørelse av begrepsbruken, se Røsvoll, Tarjei Ellingsen, *Beviskravet i sivile sakers historiske utvikling*, masteravhandling avlagt ved det juridiske fakultet UiB juni 2019, punkt 1.2. Bevis forstås i denne sammenhengen som noe som sier noe om verden ut over seg selv, tilsvarende Strandberg 2012 s. 49, Robberstad 2018 s. 272, Backer 2015 s. 279. Med *faktum* forstås beskrivelsen av et hendelsesforløp eller en nåværende faktisk tilstand, som legges til grunn for en domsslutning eller midlertidig beslutning, etter at de nødvendige bevisene er vurdert. Med *faktumspåstand* menes påstander om hvordan dette faktumet er, se Strandberg 2012 s. 411, Backer 2015 s. 279, Robberstad 2018 s. 272, Jerkø 2017 s. 49.

⁶ Et beviskrav forstås som en betingelse for at en faktumspåstand skal legges til grunn som faktum i en dom, se Strandberg 2012 s. 18—19, Robberstad 2018 s. 300, Backer 2015 s. 306, Mæland, Henry John, *Kort prosess*, Justitian, Bergen 2013 s. 197. Hov omtaler dette som objektiv bevisbyrde, Hov, Jo, *Rettergang i sivile saker*, 3. utgave, Papinian, Oslo 2017 s. 249. Disse uttrykkes vanligvis med prosenter, eller med bruk av ord som «godtgjørt», «overveiende sannsynlig», «mulig» eller lignende, se f.eks. Skoghøy, Jens Edvin A., *Tvisteløsning*, 2. utgave, Universitetsforlaget, Oslo 2014, s. 876. Hvilke ord som brukes for å betegne spesifikke intervaller på sannsynlighetsskalaen varierer imidlertid så mye at det ikke er mulig å si noe generelt om betydningen av dem. Betydningen vil dermed fremgå av sammenhengen.

⁷ Robberstad 2018 s. 6, Backer 2015 s. 21, Strandberg 2012 s. 462.

⁸ Se f.eks. Rt. 1992 s. 64 på s. 70, HR-2016-2579-A (*Selv mord*) avsnitt 33 og 34, Backer 2015 s. 307, Robberstad 2018 s. 300—305, Mæland 2013 s. 197, Skoghøy 2014 s. 878 flg., Hov 2017 s. 251—252.

⁹ Se note 24.

¹⁰ NOU 2001: 32 *Rett på sak, bind A* s. 459 bruker formuleringen «... en sentral avgjørelse hvor [overvektsprinsippet] er kommet til uttrykk er ...» *P-pilledom II*. Jeg vil først behandle dommen i 0.

¹¹ Se punkt 0 med noter, og note 225. Det ble ikke foreslått lovfestet av tvistelovsutvalget ettersom regelen har så mange unntak at en lovfesting «... neppe vil gi særlig veiledning ut over det som ville følge av kjernen i bestemmelsen — som for øvrig i dag vil bli oppfattet som selvfølgelig», på s. 459—460. Spørsmålet tas ikke opp av departementet, se Ot.prp. nr. 51 (2004-2005) s. 204—205, og nedenfor i punkt 0.

¹² Synspunktet tilskrives ofte Eckhoff, men ble også fremmet av Augdahl, Per, «Anm. Av Stephan Hurwitz: Tvistemaal. Hovedpunkter af dansk Civilprocesret I Domssager», *TfR*, 1942, s. 211—224, s. 216. Tilsvarende Eckhoff, Torstein, *Tvilsrisikoen*, Forlagt av Johan Grundt Tanum, Oslo 1943, s. 64 og HR-2016-2579-A avsnitt 33. Se Strandberg 2012 s. 463 flg. for en redegjørelse av utbredelsen til denne begrunnelsen. Flere andre hensyn blir vektlagt, men de forskjellige begrunnelsene for prinsippet (eller unntak) skal ikke behandles i denne artikkelen.

¹³ Eckhoff 1943 s. 22—51 *de lege lata* (men om han mente overvektsprinsippet var gjeldende rett kan problematiseres, se 0), s. 51—137, *de lege ferenda*.

¹⁴ Eckhoff, Torstein, *Sivilprosess 2. utgave ved Bjørn Haug*, Universitetsforlaget, Oslo 1962 (innholdet er det samme som utgaven Eckhoff, Torstein, *Sivilprosess bind II*, Universitetets studentkontor, Oslo 1941 s. 230 flg.) s. 153—162.

frem med sine argumenter: Praksis fulgte etter, og det skjedde en gradvis oppmykning av beviskravet, særlig i Rt. 1974 s. 1164 (*P-pilledom I*).¹⁵ Overvektsprinsippet ble så endelig slått fast av Høyesterett med *P-pilledom II*. Normalt fremstilles utviklingen på en slik måte, med noen variasjoner.¹⁶ Hovedretningen i sivilprosesslitteraturen legger dermed til grunn at Torstein Eckhoffs innflytelse, sammen med Høyesterett, er hovedårsaken til fremveksten av overvektsprinsippet.¹⁷

Det eksisterer noen alternative, eller supplerende oppfatninger av prinsippets utvikling.¹⁸ Magne Strandberg og Eivind Kolflaath hevder at konformitet til Eckhoff, og manglende problematisering av overvektsprinsippets premisser, er en sentral årsak.¹⁹ Markus Jerkø hevder derimot at «... begrunnelse[n] fremstår som så intuitivt korrekt at det er vanskelig å se noen svakheter ved den.»²⁰ Strandberg mener også, på bakgrunn av komparative studier, å se en generell tendens der beviskravet bestemmes ved at en enkeltforfatter dominerer diskusjonen i de enkelte land.²¹ Svensk rett er her et unntak, da man har ført en lengre debatt med utgangspunkt i Per Olof Boldings og Per Olof Ekelöfs teorier.²²

Det er likevel behov for å undersøke spørsmålet om overvektsprinsippets utvikling nærmere. Spesielt utelater tidligere arbeid en nærmere analyse av hvordan bevisrettslige forfattere forholdt seg til lovgivning og rettspraksis, samt litteraturen som befinner seg utenfor sivilprosessens og bevisrettens kjerne.

Den viktigste grunnen til at spørsmålet behøver nærmere undersøkelse er at overvektsprinsippet har blitt presentert som en nærmest selvfølgelig regel.²³ Som denne artikkelen skal vise, er det imidlertid

¹⁵ Dommen omtales i 0.

¹⁶ Se bla. Strandberg 2012 s. 167, Robberstad, Anne, «Om forståelser av bevisbyrde», *Jussens Venner* 02/2011, s. 65—86, s. 67, Robberstad 2018 s. 300—301, Hov, Jo, *Rettergang I, Sivil og straffeprosess*, Papinian, Oslo 1999, s. 263—265, Hov 2017 s. 249 og 251—252, Skoghøy, Jens Edvin A., *Twistemål*, Universitetsforlaget, Oslo 1998, s. 656 petit, Skoghøy 2014 s. 877—878 petit, Skoghøy 2016 s. 67—68, Nygaard, Nils, «Overvektsprinsippet som bevis for faktisk årsakssammenheng», i Bratholm, Opsahl og Aarbakke (Red.), *Samfunn, Rett, Rettferdighet, festskrift til Torstein Eckhoffs 70-årsdag*, TANO, Oslo 1986, s. 480—494, på s. 480, Nygaard, Nils, «Faktum og jus, rettskildelæra og bevisreglane», *TjR* 01—02/2002 s. 33—61 på s. 53, Hjort, Maria Astrup, *Tilgang til bevis i sivile saker*, Det juridiske fakultet, Oslo 2015, s. 342.

¹⁷ En generell beskrivelse av sivilprosessens historie i Norge finnes i NOU 2001: 32 A s. 111 flg. som gjennomgår arbeidet med loven.

¹⁸ Zahle er nok den som avviker mest fra normen, og mener det først og fremst er sannsynlighetens, og det han kaller «... bevisbedømmelsen ...» sitt inntog som det sentrale element i bevisretten som medførte at overvektsprinsippet fikk gjennomslag. «I overvægtsprinsippet er denne gradvise 'erobring' af terræn fra bevisbyrdereglerne ført til ende.», Zahle, Henrik, *Om det juridiske bevis*, Juristforbundets forlag, København 1976, s. 296. Senere hevder også Zahle at den svenske teoretikeren Ekelöf sto sentralt for å flytte begrepsbruken fra den eldre «... særegne juridiske begrepsverden ...» og «... ind i en begrepsverden, som svarede til, hvad der anvendtes i en hvilken som helst anden empirisk sammenhæng ...», se Zahle, Henrik, *At forske ret*, Gyldendahl, Danmark 2007 s. 271—272.

¹⁹ Kolflaath, Eivind og Strandberg, Magne, «Norsk bevisteori før og etter årtusenskiftet» i *Undring og erkjennelse: Festskrift til Jan Fridthjof Bernt*, Fagbokforlaget, Bergen 2013, s. 319—330 på s. 320—324.

²⁰ Jerkø 2017 s. 298. Jerkø mener videre på s. 94 flg. at utviklingen har sammenheng med utvikling vekk fra 'moralisk visshet' som grunnbegrep for beviset. Ligner Zahle, se note 18.

²¹ Strandberg 2012 s. 84 flg. spesielt s. 167—168. Strandberg 2012 s. 160 flg. deler i tre beviskravsmodeller (i) milde normalkrav og strenge unntak, (ii) strenge normalkrav med mildere som unntak og (iii) variasjoner basert på de konkrete forhold i hvert rettsområde eller lignende. Norsk og britisk rett er i første kategori, svensk og tysk rett i andre og dansk i tredje. Se også f.eks. Lindell, Bengt, *Civilprocessen*, 4. utgave, Iustus forlag, Uppsala 2017 s. 629 og s. 632 flg. og Bang-Pedersen, Ulrik Rammeskov og Christensen, Lasse Højlund, *Den civile retspleje*, 2. utgave, Pejus, Århus 2010 s. 467—469. For engelsk rett se Schweizer, Mark, «The civil standard of proof — what is it, actually?», *The International Journal of Evidence & Proof*, Vol 20 (3) 2016, s. 217—234 på s. 218—219 med videre henvisninger.

²² Teoriene er beskrevet i Strandberg, Magne, «Standards of Evidence in Scandinavia» i Tichý, Luboš (Red.), *Standard of Proof in Europe*, Mohr Siebeck 2019 s. 135—159 på s. 141—143. Fra et svensk ståsted er de beskrevet i Heuman, Lars, *Bevisbörd och beviskrav i tvistemål*, Norstedts Juridik, 2005, s. 41 flg. Bolding tok inspirasjon fra Eckhoffs synspunkter, se f.eks. Bolding, Per Olof, *Bevisbördan och den juridiska tekniken*, Appelbergs Boktryckeri, 1951 s. 28, 79, 87, mens Ekelöf utviklet sin egen teori og kritiserte Eckhoff se f.eks. Ekelöf, Per Olof og Boman, Robert, *Rättegång, fjärda häftet*, 6. utg., Norstedts Juridik, 1992, s. 104 i note 143a).

²³ Se for eksempel sitatet fra tvistemålsutvalget i note 11.

ingenting selvfølgelig ved overvektsprinsippets utvikling. Dette er spesielt relevant fordi Skoghøy i en artikkel om domstolsutviklet prosessrett og Nils Nygaard i sin metodebok fra 2004, presenterer overvektsprinsippet som et godt eller typisk eksempel på rettsregler som utvikles i et samspill mellom teori og praksis.²⁴ Denne artikkelen vil vise at det snarere er tilfeldigheter og tendensiøse fremstillinger av rettspraksis som preger overvektsprinsippets historie.

Alt ved begynnelsen av overvektsprinsippets historie svikter nemlig samspillet mellom praksis og teori. Som artikkelen vil vise, bygde Eckhoffs avhandling *Tvilsrisikoen* på en tvilsom fortolkning av rettspraksis. Også senere i utviklingen fremstilles praksis på tendensiøst vis, når overvektsprinsippet slås fast på bakgrunn av *P-pilledom II*. Som jeg vil argumentere for, er *P-pilledom II* ikke noe endelig gjennomslag for overvektsprinsippet i alle sivile saker. Snarere er dommen formulert med relevans kun for et spesifikt bevisstema i erstatningsretten, og selv innenfor erstatningsrettslige beviskrav utgjør dommen et unntak fra tidligere praksis.

Et spørsmål dette reiser, er på hvilken måte en rettsregels historiske utvikling har betydning for regelens posisjon i dag. Spørsmålet skal ikke tas opp generelt, men for beviskravet baserer Høyesterett seg nettopp på overvektsprinsippets lange historie, når de i *Selvmondsaken* velger å ikke gjøre unntak fra prinsippet.²⁵ Spørsmålet i saken var om en familie som krevde utbetalt erstatning for tap av forsørger hadde en slik rett, eller om utbetalingen var avskåret fordi den avdøde hadde tatt selvmord. Slik avskjæring var en del av avtalen med forsikringsselskapet, og hadde hjemmel i forsikringsavtaleloven § 13-8 første ledd. Et av de avgjørende spørsmålene i saken var hvilket beviskrav som skulle anvendes for å avgjøre om den avdøde faktisk tok selvmord. Saksøkerne hevdet retten måtte anvende et strengere beviskrav, fordi faktum var belastende for de gjenlevende.²⁶ Høyesterett avviste et slikt strengt beviskrav, og uttrykte avslutningsvis følgende:

Avgjørende for mitt standpunkt er imidlertid at gjennomgangen av rettspraksis viser at det vil innebære en endring av beviskravsreglene å oppstille et skjerpet beviskrav i dette tilfellet. Det vil utvide området for unntak fra hovedregelen om sannsynlighetsovervekt – noe jeg ikke kan se at det er tilstrekkelig tungtveiende grunner til.²⁷

En mulig tolkning av denne uttalelsen vil være at prinsippet lange historikk gjør det problematisk å gjøre unntak, og en slik tolkning samsvarer med at retten foretar en lengre gjennomgang av rettspraksis. Selv om overvektsprinsippet i dag er sikker rett, vil denne artikkelen vise hvordan prinsippet først og fremst ble skapt av juridisk litteratur som fremstilte praksis som noe annet enn det den faktisk var.

1.3 Presentasjon av opplegget

Å bestemme et startpunkt og et slutt punkt for en utvikling er naturligvis problematisk. For denne artikkelens formål vil 1943 og 2001 være de sentrale årstallene. I 1943 gjennomførte Eckhoff den første grundige argumentasjonen for overvektsprinsippet, noe som la grunnlaget for standpunktene i senere bevis teori. I 2001 slo tvistelovutvalget fast overvektsprinsippet som sikker rett, som spredte oppfatningen til rettspraksis og til andre rettskilder.

Artikkelen begynner med en nærstudie av Eckhoff, med særlig fokus på rettskildebruken (0). Etter Eckhoff bidrar tre forfattere, Per Augdahl, Anders Bratholm og Jo Hov, til å gjennomføre det jeg omtaler som konsolideringen av en felles bevisrettslig forståelse. Denne konsolideringen vil beskrives, og så vil jeg ta opp enkelte andre bevisrettslige bidrag i samme periode (0). Det foregående skjer før *P-pilledom I*, der Høyesterett benytter *rimelig sannsynlighetsovervekt* som beviskrav. Etter denne dom-

²⁴ Skoghøy, Jens Edvin A., «Domstolsskapt prosessrett» i Matningsdal, Skoghøy, Øie (Red.), *Rettsavklaring og rettsutvikling*, Universitetsforlaget, Oslo 2016, s. 60–87 på s. 67–68 og Nygaard, Nils, *Rettsgrunnlag og standpunkt*, 2. utgave, Universitetsforlaget, Bergen 2004 s. 124, s. 319. Også Høyesterett uttrykker dette i *Selvmondsaken* avsnitt 41, hvor de uttrykker at beviskravet «... er blitt til ved samspill mellom norsk rettspraksis og norsk juridisk teori.»

²⁵ Tilsvarende Strandberg «Beviskrav i sivile saker — kommentarer til HR-2016-2579-A om beviskrav for selvmord», *Tidsskrift for forretningsjus*, 01/2017 s. 50–73, s. 72, som omtaler rettskildebruken som konservativ.

²⁶ HR-2016-2579-A, faktum i avsnitt 2, anførselen i avsnitt 17 og 18.

²⁷ HR-2016-2579-A, avsnitt 45.

men konsentrerer beviskravsdebatten seg nesten utelukkende rundt spørsmålet om beviskravet for årsakskravet ved personskader i erstatningsretten. Dette skaper et erstatningsrettslig paradigme i bevisretten, og hvordan dette skjer, samt hva effektene er, vil beskrives (0).

2 Eckhoffs bevisrett, 1940—1950

2.1 Rettstilstanden før Eckhoffs bevisrettslige arbeider

Tvistemålsloven av 1915, som stegvis trådte i kraft fra 1925 til 1935, kodifiserte den frie bevisvurdering.²⁸ Samtidig avklarte den i svært liten grad andre bevisteoretiske problemstillinger. Selve beviskravet, et av de sentrale spørsmål i moderne bevisrett, ble hverken regulert i loven eller nevnt i forarbeidene.²⁹ Litteraturen som kom i samme periode tok heller ikke opp beviskravet eksplisitt.³⁰ Det er ikke før Odin Augdahls bok *Bevisbyrden i tvistemål* (1929) at spørsmålet om bevisets styrke drøftes eksplisitt.³¹ Jon Skeie og Herman Scheel bidrar også på hver sin måte til at spørsmålet om bevisets styrke blir et spørsmål man faktisk debatterer.³² At spørsmålet om bevisets styrke ble lite debattert må ses i sammenheng med at samtlige av disse forfatterne fokuserte på spørsmålet om hvem som skulle bære bevisbyrden, og at alles verk fremmet en selvstendig teori om bevisbyrden.

Eckhoff avskriver bevisbyrden som et sentralt spørsmål, og fokuserer på beviskravet.³³ Dette var ett av flere markante brudd med tidligere litteratur. Eckhoffs synspunkter er normalen i dag, men var altså relativt radikale i 1943. Særlig bør det fremheves at utgangspunktet fra tvistemålsloven og teoretikerne før Eckhoff, var at dommeren skulle avgjøre spørsmålet om bevisets styrke selv. Beviskravet var med andre ord ikke bestemt på forhånd, men måtte vurderes konkret i hver sak.

2.2 Kort om Eckhoffs bevisteori

²⁸ Se lov om rettergangsmåten for tvistemål (tvistemålsloven), 13. august 1915 nr. 6 og lov om rettergangsordningens ikrafttræden 14. august 1918 nr. 4 § 1, samt Innst. O. XVIII (1935) og Ot.prp. nr. 23 (1935). Reformen omtales nærmere i Hjort, Maria Astrup, *Muntlighetsprinsippet i sivilprosessen — fra klubbeslag til tastetrykk*, Oslo 2006, s. 54—77.

²⁹ Det eksisterer noen unntak, men da bare implisitt, se Kommisjon 1907 s. 194 som uttrykker at «Bevisførelens øiemed er at fremkalde en overbevisning hos retten ...», se også formuleringen av spørsmålet om skadens størrelse i erstatningssaker på s. 201, «... hvilke midler retten finder det nødvendigt at kræve ... maa ogsaa bero paa den selv.». Videre også i Ot.prp nr. 1 (1910) s. 96 der det uttrykkes at en av de egenskaper (den gode) dommeren må ha, er evnen til forstå «... hvilke krav der efter forholdets art kan stilles til et fuldt bevis.» Man snakker også om muligheten for at hovedbeviset er av en slik «... art og styrke ...» at motbevis må anses utelukket, s. 172. Dette kan leses som krav til bevisene, men tilsvarer ikke det moderne begrep om et beviskrav.

³⁰ Hagerup, Francis, *Den norske civilproces II*, tredje utgave, H. Aschehoug & Co, Kristiania 1918 s. 24—25 er inne på spørsmålet når han uttrykker at «De bevisgrunde, hvorpaa overbevisningen skal kunne bygges, maa altid have en saadan almengyldig karakter, at de kan meddeles andre.». Gjerdrum, Anders, *Utsikt over den nye civil-prosess*, Cammermeyers boghandel, Oslo 1927 s. 82 inneholder det lille han uttrykker om bevisvurderingen. Erik Solem skrev boken *Praktisk rettergang* finansiert av justisdepartementet (Bjørne, Lars, *Realism och skandinavisk realism, Den nordiska rättsvetenskapens historia del IV*, EO grafiska, Stockholm 2007 s. 135), men heller ikke han går inn i bevisvurderingen. Han uttrykker likevel at oftest vil vitnenes egen forklaring være tilstrekkelig for å avgjøre saken, noe som kan implisere et svakt beviskrav (Solem, Erik, *Praktisk rettergang*, J.M. Stenersens forlag, Oslo 1927 s. 111). Se også omtalen av Solems synspunkter i Hjort 2006 s. 72—73. Edvin Altens kommentarutgave til tvistemålsloven behandler spørsmålet mest inngående av de tre, men uttrykker også bare at «Når den part som har *bevisbyrden* for en faktisk anførsel, ikke har kunnet overbevise retten om anførselens riktighet, må avgjørelsen for så vidt gå ham imot.», utheving i original, Alten, Edvin, *Tvistemålsloven*, andre utgave, Aschehoug, Oslo 1940 s. 214.

³¹ Se Augdahl 1929 s. 60 og Augdahl, Odin, «Noen bemerkninger om bevisbyrdelæren — foranlediget ved professor Skeies process», *Norsk rettstidende*, 1932 s. 801—808 s. 804.

³² Skeie, Jon, *Den norske civilproces II*, Olaf Norlis forlag, Oslo 1931, s. 307—308 og Scheel, Herman, «Grunntrekk i læren om bevisbyrden», Bilag til *TJR* 5. hefte for 1938, Aschehoug, Oslo 1938 s. 12. I tillegg finnes en lengre artikkel skrevet av landsdommer Holm, H. H., «Bevisbedømmelse — bevisbyrde», *TJR* 1941 s. 135—176. Denne artikkelen følger i noen grad i sporene til Skeie og Scheel, og utvikler deres synspunkter.

³³ Jf. 0.

Eckhoff er den helt sentrale skikkelsen i overvektsprinsippets utvikling. Det første spørsmålet blir derfor hvilket beviskrav Eckhoff la til grunn. Eckhoff benytter ikke uttrykket «beviskrav». Han snakker heller om «... kravet til bevisets styrke ...».³⁴ Ettersom tidligere forfattere bruker ordet «bevisbyrde» på noe uklart og tvetydig vis, forsøker Eckhoff å rydde i terminologien.³⁵ Uttrykksmåten Eckhoff foreslår er *tvilsrisiko*. I praksis slår han sammen spørsmålet om bevisbyrden og beviskravet til ett, og spør hvem av partene som skal 'bære tvilsrisikoen'.³⁶ Eckhoff illustrerer dette med en linje fra 0 til 100 prosent sannsynlighet for faktumpåstanden, hvor hver av partene bærer tvilsrisikoen for en del av linjen.³⁷ Konsekvensen blir at det eneste spørsmålet dommeren må stille er hvor sannsynlig faktumpåstanden må være for å kunne bli lagt til grunn, og deretter om bevisene i saken innfrir dette kravet.

Utgangspunktet i Eckhoffs modell er velkjent: Den påstand som er mest sannsynlig skal legges til grunn.³⁸ Beviskravet er dermed på femti prosent sannsynlighet. Eckhoff mener beviskravet ikke skal avgjøres av dommeren selv, og forlater helt utgangspunktet i tvistemålslovutvalget og det tidligere teori har hevdet.³⁹ Begrunnelsen hans er at når bevisbyrden og beviskravet ses som to sider av samme sak, slik Eckhoff gjør, er det inkonsekvent å bare foreta rettslig regulering av hvem som må bevise (bevisbyrden), men ikke hvor godt påstanden må bevises (beviskravet).⁴⁰

Overvektsprinsippet er bare et utgangspunkt, og Eckhoff benytter mye plass i både læreboken fra 1941 og *Tvilsrisikoen* på å argumentere for og mot unntak.⁴¹ Gjennomgående er han opptatt av konsekvensene beviskravet har for hvordan den materielle retten virker på samfunnet, og som en konsekvens av dette, målsettingen om å få flest mulige riktige dommer.⁴² Det er samtidig klart at Eckhoff ikke hadde noen klar lovgivervilje eller enighet i litteraturen å støtte seg på. Hans synspunkter virker å springe ut av en omfattende analyse av rettspraksis, samt den danske bevisrettsteoretikeren Tybjerg. Forholdet til Tybjerg tas ikke opp nærmere her, men Eckhoffs bruk av rettspraksis skal analyseres.

2.3 Eckhoffs bruk av rettspraksis

Før jeg går i gang med å si hva praksisen faktisk sier, skal det avklares hva Eckhoff selv mente med sin bruk av praksis. Ifølge Eckhoff er det slik at retten ofte bygger på det som er mest sannsynlig.⁴³ Det er noe tvilsomt hva Eckhoff mener med dette. Domstolen kan nemlig legge til grunn det som er

³⁴ Eckhoff 1943 s. 15. Side 16 uttrykker at «[s]ondringen mellom bevisbyrdeproblemet og spørsmålet om bevisets styrke er ikke heldig». Ordet bevisbyrde brukes på forskjellig vis, og det diskuteres hvorvidt det er nødvendig overhodet. Jeg bruker ordet bevisbyrde i to betydninger. Bevisføringsbyrde vil betegne byrden eller oppfordringen den ene parten har til å føre bevis underveis i saken. Jeg har valgt å benytte ordet bevisføringsbyrde da jeg oppfatter dette som et mer forklarende ord, men kunne også valgt *subjektiv bevisbyrde*. Videre bruker jeg ordet *objektiv bevisbyrde* for å betegne at den som har den objektive bevisbyrden ikke vil få sitt faktum lagt til grunn med mindre beviskravet er innfridd. Se Robberstad 2018 s. 293, Hov 2017 s. 248, Mæland 2013 s. 198, Backer 2015 s. 306, Strandberg 2012 s. 297, samt Jerkø 2017 s. 100.

³⁵ Eckhoff 1943 s. 16—21. Eckhoff snakket også om tvilsrisikoen i læreboken fra 1941, se Eckhoff 1941 s. 230.

³⁶ Eckhoff 1943 s. 12—15, se note 8 som viser til at sammenslåingen først er presentert av Brækhus, Sjur, «Et par bemerkninger til bevislæren», *Stud. Jur* nr. 3, 1940 s. 5—11 på s. 5. Se også tidligere i dansk teori av Tybjerg, Erland, *Om bevisbyrden*, Jacob Lunds boghandel, Universitetsbogtrykkeriet, 1904 s. 31, som Eckhoff regelmessig henviser til, se f.eks. Eckhoff 1941 s. 232 og 1943 s. 41.

³⁷ Tybjergs påvirkning på Eckhoff er særlig tydelig, ved at Tybjerg også anvender en slik linje for å illustrere grader av sannhet, men da uten koblingen til sannsynlighetsbegrepet, se Tybjerg 1904 s. 31. Sannsynlighetsbegrepet ble i motsetning til hos Bolding ikke drøftet nærmere av Eckhoff, se Bolding 1951 s. 56 flg.

³⁸ Eckhoff 1943 s. 64, tilsvarende i Eckhoff 1941 s. 238.

³⁹ Se Eckhoff 1941 s. 232 og Eckhoff 1943 s. 14: «Rettsordenen bør foreskrive hvor stor del av tvilsrisikoen hver av partene skal bære.» Se Augdahl, Odin, *Om bevisbyrden i tvistemål*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1929 s. 65, Skeie 1931 s. 307—308 og Scheel 1938 s. 12.

⁴⁰ Omtalt av Zahle 1976 s. 129, se imidlertid Kommissjon nedsatt af den kgl. Resolution 3dje januar 1891, *Udkast til lov om rettergangsmaaden i tvistemaal med motiver*, Steen'ske bogtrykkeri, Kristiania 1908 s. 196 som går langt i retning av at også bevisbyrdereglene bestemmes av dommeren selv.

⁴¹ Eckhoff 1943 s. 67 og § 7, samt Eckhoff 1941 s. 238 flg.

⁴² Jerkø 2017 s. 299—301 fremhever at premisset for begrunnelsen av beviskravet på en slik måte er at *alt annet holdes likt* (se Eckhoff 1943 s. 64). Men sml. Eckhoff 1943 s. 68 og 1949 s. 178. Strandberg 2012 s. 466 flg. drøfter frasens innhold. I svensk rett ble begrunnelsen modifisert av Bolding og både avvist og kritisert av Ekelöf, se Bolding 1951 s. 94 flg. særlig s. 99 og Ekelöf og Boman 1992 s. 105 flg.

⁴³ Jf. note 51.

«mest sannsynlig», uten at beviskravet er overvektsprinsippet. Dette gir to nærliggende tolkningsalternativer. Enten mener Eckhoff enkelt nok at domstolene i flertallet av saker bygger på overvektsprinsippet. Det andre alternativet er at Eckhoff ikke egentlig mener rettspraksis setter beviskravet til 50 prosent i flertallet av saker, men bare at de setter beviskravet et sted mellom 50 og 99 prosent. Det vil fortsatt være det «mest sannsynlige». Spørsmålet blir da hvilken tolkning som bør legges til grunn.

Den første tolkningen har støtte i hans lærebok fra 1941, hvor standpunktet er mest bastant formulert. Her skriver han eksplisitt at det vanligste er et beviskrav på 50 prosent:

Mitt annet hovedinntrykk er at de ovenfor nevnte tilfellene hvor den mest sannsynlige anførsel blir lagt til grunn - hvor altså grensen går i 50 % punktet - er meget hyppige.⁴⁴

Tolkningen støttes videre av uttalelsen i *Tvilsrisikoen* om at rettspraksis normalt foretar en «... halvering av tvilsrisikoen ...».⁴⁵

I motsatt retning var det slik at Eckhoffs motstandere gjerne så bevisbyrdereglene som det avgjørende, og på flere punkter fremstår det som Eckhoff først og fremst argumenterer mot bevisbyrdereglens relevans.⁴⁶ I så fall kan vi se uttalelsen om at domstolene legger til grunn det «mest sannsynlige» som et argument for at *bevisvurderingen*, og ikke bevisbyrden, er det sentrale domstolene bygger sine avgjørelser på.

Uttalelsen kommer også i kapitlene i *de lege ferenda*-delen av boken. Det er derfor mest nærliggende å konkludere med at Eckhoff ikke mener overvektsprinsippet var gjeldende rett allerede i 1943. For å forskuttere gjennomgangen av rettspraksis noe, virker det også helt usannsynlig at noen kunne trukket en slik konklusjon ut av det rettskildematerialet Eckhoff baserer seg på. Praksis tjener dermed bare som et implisitt grunnlag for hans *de lege ferenda*-vurderinger.⁴⁷ Samtidig mente nok Eckhoff at overvektsprinsippet hadde *mye støtte* i praksis, antageligvis bare *ikke nok*. Derfor vil jeg gjennomgå dommene han viser til under *de lege ferenda*-drøftelsen av overvektsprinsippet, for å se hvilket beviskrav denne praksisen støttet.

I tillegg uttrykker Eckhoff seg direkte om gjeldende rett mot slutten av boken, og fordi erstatningsretten senere i overvektsprinsippets utvikling blir høyst relevant, velger jeg å se på hans utlegging av gjeldende rett i erstatningssaker. Eckhoff uttrykker om årsakssammenheng-vurderingen at dommeren «... bør bygge på det han finner mest sannsynlig, dvs. tvilsrisikoen bør halveres [...] Og rettspraksis går nærmest i samme retning.»⁴⁸ Eckhoff mente dermed at overvektsprinsippet (nærmest) ble brukt. I tillegg mener han dommene i tillegg D til *Den norske civilproses II* av Skeie støtter overvektsprinsippet generelt og spesifikt for årsakskravet i erstatningssaker.⁴⁹

Dette gir bakgrunnen for utvalget dommer jeg har undersøkt under: Eckhoff mente overvektsprinsippet hadde noe støtte generelt i rettspraksis, og at det var gjeldende rett i erstatningssaker. Totalt baserer dette seg på at Eckhoff har lest cirka 440 dommer fra 1937 til 1940 i arbeidet med *Tvilsrisikoen*.⁵⁰ Av disse henviser han til 14 dommer som støtter overvektsprinsippet generelt.⁵¹ For erstatningssaker mener han at overvektsprinsippet legges til grunn, og støtter dette med 22 dommer.⁵² Totalt er dette 36 dommer i et utvalg på 440, og 38 dommer fra Skeie. Jeg har gjennomgått samtlige 74, men for artikkelens formål er det tilstrekkelig å fremheve noen få eksempler.⁵³

Spørsmålet jeg har stilt ved lesningen av hver dom er hvilke betingelser Høyesterett har stilt for å legge en faktumspåstand til grunn, enten påstanden retter seg mot et enkelt bevis eller bevistemmet som

⁴⁴ Eckhoff 1941 s. 267.

⁴⁵ Eckhoff 1943 s. 40.

⁴⁶ Eckhoff 1943 s. 41.

⁴⁷ Eckhoffs svenske kolleger, Ekelöf og Bolding, skrev *de lege ferenda*, noe også Eckhoff gjør, men som Zahle 1976 s. 216 fremhever om disses 'rekommandative' syn, så «... sammenblandes [de] med deskriptive elementer, og det rekommandative udgangspunkt fastholdes således ikke konsekvent ...».

⁴⁸ Jf. note 52.

⁴⁹ Skeie, Jon, *Den norske civilproses II*, Olaf Norlis forlag, 2. utg., Oslo 1940 s. 459 flg.

⁵⁰ Eckhoff 1943 s. 34 note 1 og 2.

⁵¹ Eckhoff 1943 s. 41 note 12.

⁵² Eckhoff 1943 s. 149 note 15.

⁵³ En grundigere gjennomgang er foretatt i Røsvoll 2019, og en fullstendig gjennomgang av dommer med begrunnelse for kategoriseringen kan mottas etter forespørsel.

helhet. Som det vil bli forklart nedenfor, er flertallet tilfeller der det er uklart hvilken betingelse man har stilt.⁵⁴ Dette er primært fordi betingelsen som legges til grunn ikke nødvendigvis samsvarer med hvor gode bevisene i saken er. Ved frifinnelse av motparten der påstanden var 60 prosent sannsynlig kunne man ha stilt som betingelse at alt fra 61 til 100 prosent sikkerhet var tilstrekkelig. Motsatt vil en betingelse på 50 prosent sannsynlighet kunne være brukt i tilfeller der bevisene ga alt fra 51 til 100 prosent sikkerhet. Dette er tatt i betraktning ved kategoriseringen av dommene.

2.4 Rettspraksis sitert til støtte for overvektsprinsippet generelt og for årsakskravet i erstatningsretten spesielt

Den første kategorien er de sakene der man så godt som eksplisitt uttrykker at beviskravet tilsvarer overvektsprinsippet.⁵⁵ Tre eksempler befinner seg i denne kategorien. Den tydeligste uttalelsen finnes i Rt. 1940 s. 561 (*Grunnmur*, dissens 3-2, men ikke om beviskravet). Spørsmålet var om skade på grunnmur skyldtes en landevei der mye bilkjøring medførte ristninger i grunnen. Hvis så var tilfelle ville staten være erstatningsansvarlig for manglende vederlag ved ekspropriasjonsulempe. Høyesterett uttrykker at «... jeg finner det overveiende sannsynlig at det er den store og tunge biltrafikk på veien som har rystet grunnen slik at murens stabilitet er rokket.» (s. 562). Dommer Alten tok ut dissens om bevisvurderingen, men er ikke uenig i selve beviskravet. Han uttrykker at av de sakkyndige er «... professor Hejes den som på meg virker mest overbevisende», og i Hejes forklaring er «... den mest sannsynlige årsak til likevektsforstyrrelsene den at muren har vært utsatt for eksentrisk belastning ...» (s. 563). Dermed må nok også uttrykksmåten «overveiende sannsynlig» forstås som at man legger til grunn den mest sannsynlige påstand.

Slik jeg leser dommen legger derfor både mindretallet og flertallet til grunn at man bygger på det mest sannsynlige, de er bare uenige om selve vurderingen. Denne og de to andre dommene, gir direkte støtte til overvektsprinsippet.

Den andre kategorien er der bevissituasjonen gir grunn til å tro at man legger til grunn det mest sannsynlige. Dette blir bare min egen vurdering basert på Høyesteretts gjengivelse av faktum i saken, holdt opp mot slutningen. Fraværet av mer prinsipielle synspunkter gjør at støtten til overvektsprinsippet i alle tilfeller blir liten. Det er totalt seks dommer i denne kategorien.⁵⁶

Et godt eksempel er Rt. 1937 s. 113. Her var spørsmålet om ansvaret for en påkjørsel, og et avgjørende spørsmål var hvor fort bilen hadde kjørt. Herredsrettens vurdering får tilslutning fra Høyesterett (s. 114). Forklaringene til partene er delvis motstridende, men etter å ha vurdert omstendighetene rundt i lys av forklaringene uttrykker retten at «... når saksøkeren allikevel blev påkjørt, må grunnen antas å være den at bilen kom for hurtig inn på ham.» (s. 116). Måten man bygger opp argumentasjonen på tolker jeg som at man i noen utstrekning ser momenter i begge retninger, men finner ikke noen bedre forklaring enn at hastigheten har vært for stor og legger dette til grunn, altså det mest sannsynlige.

Den tredje kategorien er saker der det kanskje kan være slik at man anvender overvektsprinsippet, enten eksplisitt eller på grunn av bevissituasjonen, men der uklarheter gjør at det virker som om vurderingen først og fremst dreier seg om en vurdering av de ikke-bevisrettslige vilkårene, som om noe er uaktsomt.⁵⁷ Tre saker er i denne kategorien.⁵⁸

En av disse er Rt. 1939 s. 753 hvor to personbiler hadde kollidert. Høyesterett deler ansvaret likt, ettersom det «... står for mig som helt uantagelig at en kollisjon under de gunstige omstendigheter for forbipassering som forelå her skulde være uundgåelig for rutebilen ...» (s. 754—755). Når Høyesterett på den ene siden uttrykker at det er «helt uantagelig», samtidig som de deler ansvaret, finner dette sin mest naturlige forklaring i at det de reelt sett gjør er å avgjøre saken på den rettslige aktsomhetsvurderingen og deler ansvaret for en slik kollisjon.

⁵⁴ Se om disse uklarhetene Eckhoff 1943 s. 34 flg. og Eckhoff, Torstein, «Noen ord om bevisbyrde og bevisteorier» i Smørgrav, Bjørn (Redd), *Rettferdighet og rettssikkerhet*, Tanum, Oslo 1966, s. 170—191 s. 185 flg.

⁵⁵ Rt. 1936 s. 454, Rt. 1940 s. 293, Rt. 1940 s. 561.

⁵⁶ Rt. 1918 s. 352, Rt. 1930 s. 656, Rt. 1937 s. 113, Rt. 1938 s. 300, Rt. 1940 s. 352, Rt. 1940 s. 542.

⁵⁷ Denne kategorien og kategorien hvor vurderingen er rent rettslig under, baserer utelukkende skillet mellom juss og faktum på den epistemiske dimensjonen. Det er vanskelig å forstå hva som er juss og hva som er faktum, og dette skaper uklarhet for min evaluering av hva Høyesterett har anvendt som beviskrav, se om juss/virkelighet i Jerkø, Markus, «Det faktuelles rolle i rettsanvendelsen», *LoR* 8/2014 s. 445—464 s. 447.

⁵⁸ Rt. 1905 s. 829, Rt. 1919 s. 329 og Rt. 1939 s. 753.

De tre sakene i denne kategorien er derfor saker som i ganske liten grad kan trekkes til inntekt for overvektsprinsippet. For det første er intensjonsdybden lav, og for det andre er bevisvurderingen tett knyttet til andre rettslige spørsmål.

Den fjerde kategorien er sakene der man mer eller mindre uttrykkelig benytter strengere beviskrav enn overvektsprinsippet. Det er tre eksempler i denne kategorien.⁵⁹ Rt. 1936 s. 659 (*Glomma*) er spesielt tydelig. I korte trekk handler saken om at staten endret på reguleringen av vannutslippet fra Aursunden til Glomma, noe saksøkerne påsto medførte store skader på bebyggelsen ved elven. Spørsmålet var om det var reguleringen eller andre årsaker som medførte at Glomma flommet. Høyesterett uttrykker som følger:

Man kan her ikke kreve et eksakt bevis for at de isganger og opvatninger som er skadens umiddelbare årsak, ... [men] Det maa ialfall være tilstrekkelig at det efter bevisets stilling maa ansees for *ganske uantagelig og i høieste grad usannsynlig* at skadene vilde inntruffet uten den menneskelige inngripen ... (s. 661, min utheving og tilføyelse.)

Dette er nok dommen med den klareste uttalelsen i hele perioden, og den er direkte i strid med overvektsprinsippet som beviskrav.

En annen er Rt. 1908 s. 424, som handler om ansvar for at en bolig brant ned, og Høyesterett uttrykker seg utførlig om bevisene. Spesielt uttrykker man at leietakeren «... maa føre et saa godt Bevis for Sammenhængen, som der er Grund til at antage, at han efter Omstændighederne overhovedet kan ...» (s. 426). Beviskravet er relativt til situasjonen, men strengt.⁶⁰

Den femte kategorien er som den andre, men motsatt. Her gir måten bevisvurderingen fremlegges på indikasjoner på et strengere beviskrav enn overvektsprinsippet. Det er 19 saker i denne kategorien, men som ovenfor er vekten av disse relativt liten.⁶¹

Et eksempel er Rt. 1937 s. 49 hvor spørsmålet var om testator hadde en god nok sinnstilstand til å opprette testament. Her uttrykker retten at de sakkyndige har uttalt seg «... motstridende.» om testators sinnstilstand. Retten fremmer imidlertid ganske mange gode grunner til at testamentet ble som det ble, herunder at det var gode grunner til å tro at testator ville gi til sin mann og pleiedatter, et motiv som understøttes av både hennes daværende verge samt de to testamentsvitnene (s. 51). Det store antallet bevis i den samme retning tilsier at man anså faktum som ganske sannsynlig, mens tvilen tross dette tilsier et strengt beviskrav.

Et annet er Rt. 1937 s. 661 som handlet om erstatning etter at en trapp falt sammen på grunn av manglende vedlikehold. De byggesakkyndige hadde uttrykt at den påståtte årsaken var sannsynlig. Når Høyesterett likevel uttrykker at de ikke ser det «... sannsynliggjort ...» (s. 662) uten å si noe mer, tolker jeg dette som at de krevde en høyere grad av sannsynliggjøring, og dermed la til grunn et strengere beviskrav.

Den sjette kategorien er de tilfellene der uttalelser og selve vurderingen er så uklar at det ikke er mulig å si noe særlig om beviskravet. Det bør nevnes at mange av de forskjellige bevistema som tas opp i andre saker kunne vært plassert i denne kategorien. Ofte er uttalelsene om beviskrav knyttet til en helt konkret faktumspåstand, mens Høyesterett er veldig uklare om alle andre påstander i saken. Denne kategorien er imidlertid sakene der alle slike spørsmål er uklare, og det er 18 saker i denne kategorien.⁶²

⁵⁹ Rt. 1908 s. 424 og Rt. 1936 s. 659, Rt. 1937 s. 465.

⁶⁰ En kunne tenkt seg at det her er snakk om et slikt belastende faktum at beviskravet var høyere (mao. som i de moderne tilfellene av forsikringssvindel). Det er ikke holdepunkter i dommen for en slik tolkning, ettersom Høyesterett her uttrykker at beviskravet gjelder «[i] sin Almindelighed ...», og at forholdet gjaldt en uaktsom håndtering av peisovnen, altså et uhell.

⁶¹ Rt. 1917 s. 841, Rt. 1919 s. 785 (utilgjengelig på lovdata, se Skeie 1940 s. 465), Rt. 1920 s. 786, Rt. 1923 s. 569, Rt. 1931 s. 137, Rt. 1935 s. 96, Rt. 1937 s. 38, Rt. 1937 s. 49, Rt. 1937 s. 116, Rt. 1937 s. 158, Rt. 1937 s. 219, Rt. 1937 s. 470, Rt. 1937 s. 661, Rt. 1938 s. 106, Rt. 1938 s. 129, Rt. 1938 s. 403, Rt. 1938 s. 689, Rt. 1940 s. 407, Rt. 1940 s. 503.

⁶² Rt. 1901 s. 481 (gjengitt fra Skeie 1940 s. 459), Rt. 1902 s. 886, Rt. 1907 s. 179, Rt. 1914 s. 291, Rt. 1914 s. 913, Rt. 1918 s. 543, Rt. 1925 s. 679, Rt. 1935 s. 951, Rt. 1937 s. 129, Rt. 1937 s. 215, Rt. 1937 s. 303, Rt. 1938 s. 129, Rt. 1938 s. 841, Rt. 1939 s. 24, Rt. 1939 s. 142, Rt. 1939 s. 264, Rt. 1939 s. 825, Rt. 1940 s. 7.

Et typisk eksempel er Rt. 1914 s. 291, der en matros ble skadet etter en wire løsnet, og spørsmålet var hva som var årsaken til dette. Retten uttrykker at «... det ... ikke er paavist, hvilket aarsaksforhold der i tilfælde skulde foreligge mellem de nævnte mangler ved wiren ...» og skaden (s. 291). Avslutningsvis uttrykker retten at «... naar man henser til samtlige sakens oplysninger under ett, maa [man] gaa ut fra, at her foreligger et ulykkestilfælde ...». Det er dermed få indikasjoner på hva beviskravet var.

Et annet eksempel er Rt. 1939 s. 142 der Høyesterett henviser til byrettens dom (s. 143). Byretten beskriver imidlertid bare faktum og sier at «[d]ette er det faktiske stoff som retten finner bør legges til grunn for dommen.» (s. 145).

Den syvende kategorien er de tilfellene hvor domstolen behandler det rettslige spørsmålet uten noen vurdering av bevisene.⁶³ Kategorien har 23 saker.⁶⁴

Saken i Rt. 1940 s. 394 handler om tolkning av statutter, hvor dommer Eriksen som Høyesterett tilslutter seg (s. 395) uttrykker at det «... er etter min mening ikke synderlig tvilsomt at det her beror på generalforsamlingens samtykke hvorvidt et andragende om uttredelse skal imøtekommes.» (s. 399), basert på en redegjørelse av intensjonen bak og systemet i statuttene.

Et annet typisk eksempel er vurderinger basert på hvem som er nærmest til å bære risikoen, for eksempel Rt. 1936 s. 385. Her hadde en ku angrepet en gammel dame. Det avgjørende ble uttrykt som at atferden ikke kunne «... betegnes som et typisk utslag av kjørs natur.» (s. 387), og dermed ikke tillegges bonden som hans ansvar. Disse sakene har for stor sammenblanding av juss og faktum til at de kan si særlig mye om beviskravet.

2.5 Konklusjon om Eckhoffs bruk av praksis

Det man med sikkerhet kan si, basert på denne redegjørelsen av praksisen som siteres av Eckhoff, er at beviskravene varierer. Flertallet av de sakene Eckhoff viste til, ga ikke klar støtte til overvektsprinsippet. Inkluderes henvisningen til Skeies tillegg D, er det bare tre av 74 saker man med ganske stor sikkerhet kan si at bruker overvektsprinsippet. I tillegg var det åtte saker som *kan* tolkes som bruker overvektsprinsippet. I motsatt retning var det tre saker der beviskravet ganske eksplisitt ligger over sannsynlighetsovervekt, og 19 saker av varianten med mindre vekt. Stort sett er dommene rett og slett for uklare.

Dersom utvalget mitt hadde vært representativt for hele perioden ville antageligvis ikke slike resultater vært oppsiktsvekkende, men utvalget er ikke representativt. Det er basert på de (presumtivt) beste eksemplene Eckhoff har for at overvektsprinsippet anvendes. Tendensen er snarere strengere beviskrav, noe *Glomma* er det fremste eksempelet på.⁶⁵ Også Peter Lødrups analyse av praksis for årsakskravet i erstatningssaker, som jeg kommer tilbake til i 0, støtter denne konklusjonen.

Konsekvensen blir dermed at overvektsprinsippet ikke hadde noen klar rettskildemessig dekning da det ble lansert av Eckhoff. De dommene Eckhoff viser til er ikke en gang selektivt utvalgt, ettersom den betydelige majoriteten ganske enkelt ikke støtter hans konklusjon.

2.6 Nyanseringer i 1949

At praksis alene ikke avgjorde Eckhoffs standpunkter bekreftes når han i 1949 omtaler beviskravet på ny. Her trekker han delvis tilbake standpunktet om at dommeren ikke bør kunne bestemme beviskravet selv.⁶⁶ Videre mener Eckhoff at dersom man skal stille opp regler i teorien, så burde disse være «... mindre generelle enn de setninger som det har vært vanlig å stille opp ...».⁶⁷ Eckhoff mener også at praksis «... stort sett tar mer hensyn til det enkelte tilfelles egenart enn det er vanlig i litteraturen ...».

⁶³ Dette kan også forstås som at retten lar normative betraktninger sette tvilen om det faktiske til side.

⁶⁴ Rt. 1912 s. 993, Rt. 1915 s. 580, Rt. 1916 s. 844, Rt. 1918 s. 113, Rt. 1918 s. 125, Rt. 1924 s. 919, Rt. 1936 s. 385, Rt. 1937 s. 193, Rt. 1937 s. 256, Rt. 1937 s. 263, Rt. 1937 s. 330, Rt. 1937 s. 698, Rt. 1937 s. 899, Rt. 1937 s. 974, Rt. 1938 s. 69, Rt. 1938 s. 233, Rt. 1939 s. 40, Rt. 1939 s. 394, Rt. 1939 s. 760, Rt. 1940 s. 210, Rt. 1940 s. 253, Rt. 1940 s. 394, Rt. 1940 s. 469.

⁶⁵ Rt. 1936 s. 659.

⁶⁶ Eckhoff 1949 s. 187 note 23.

⁶⁷ Eckhoff 1949 s. 187, kan imidlertid forstås i lys av uttalelsene i 1943 s. 139—140 der han uttrykker at noe allment prinsipp ikke lar seg stille opp, og i så fall at 1949-uttalelsen er myntet på andre teoretikere enn ham selv.

Eventuelle generelle regler viser seg bare som «... tendenser ...» i praksis.⁶⁸ I tillegg nevner han *bare* pretendenttvister (dobbeltsalg i formueretten) som eksempel på at overvektsprinsippet brukes, men (nesten) uten å referere eksempler hverken i 1943 eller 1949.⁶⁹ Standpunktene *de lege lata* i *Tvilsrisikoen* var problematiske, og Eckhoff innså antageligvis dette selv.⁷⁰ Artikkelen fra 1949 gir samtidig støtte til en tolkning om at Eckhoffs primære anliggende er å avskrive bevisbyrdeteoriene.⁷¹

3 Konsolideringen av en felles bevisrettslig forståelse, 1950—1974

3.1 Per Augdahl som Eckhoffs opposisjon?

Per Augdahl er en spesielt interessant person fordi han tar ut dissens mot Eckhoffs professorat på bakgrunn av en sterk kritikk av *Tvilsrisikoen*.⁷² Augdahl mener Eckhoffs standpunkter er «... uforståelige ...» for han, og at Eckhoff har «... forbigå[tt] nettopp de vanskeligste spørsmål i bevisbyrdematerien ...».⁷³ Det virker dermed nærliggende å se Augdahl som en opposent til Eckhoff. Uenigheten skal undersøkes nærmere, men først er spørsmålet hvilken bevisteori Augdahl hevdet.

Norsk civilprosess fra 1947 er Augdahls lærebok i sivilprosess. Her deler han opp bevisvurderingen i tilfeller av *absolutt* og *relativ* tvil.⁷⁴ Absolutt tvil har man når to påstander er like sannsynlige. Relativ tvil har man når en påstand er mer sannsynlig enn en annen. Den absolutte tvil må ifølge Augdahl avgjøres av bevisbyrderegler. Ved relativ tvil må man velge et punkt på sannsynlighetsskalaen, et beviskrav. Dersom dette ikke innfris vil bevisbyrden slå inn, og avgjøre saken.⁷⁵ Forskjellen mellom Augdahl og Eckhoff er dermed ganske liten, fordi tilfellene av «relativ uvisshet» er tilfeller der Eckhoff ville «fordelt tvilsrisikoen».

På samme vis som Eckhoff mener Augdahl dommeren ikke bør bestemme beviskravet selv. Augdahl mener at «... overveiende sannsynlighet er nok ...», men at dette ikke «... kan oppstilles *helt* uten reservasjoner».⁷⁶ Overveiende brukes her i betydningen ‘overvekt av sannsynlighet’. Augdahl kobler så beviskravet *tilbake* til bevisbyrdereglene, ved å si at «... hvor sannsynlighetsovervekten er svak og man står overfor en bevisbyrderegel som har sterke legislative grunner for sig», så bør man ikke anse påstanden som bevist. Det blir med andre ord en helhetsvurdering hvor bevisrettslige hensyn vektet mot hverandre. Augdahl formulerer det slik:

Avgjørende [...] må bli: hvad en samvittighetsfull dommer finder forsvarlig efter å ha veiet mot hinannen: på den ene side den forringelse av chansen for et riktig domsresultat som vil bli følgen av at den overveiende sannsynlighet settes ut av betraktning. Og på den annen side: styrken av de bevisbyrdehensyn som måtte tale til gunst for det alternativ der in casu har sannsynligheten *mot* sig.⁷⁷

Augdahl foretar på sett og vis en *omtolkning* av bevisbyrdereglene, der de hensyn bevisbyrden tidligere ivaretok, nå også blir ivaretatt gjennom beviskravet.

⁶⁸ Eckhoff 1949 s. 186.

⁶⁹ Eckhoff 1949 s. 186 og Eckhoff 1943 s. 149, note 16 nevner ett eksempel.

⁷⁰ Se likevel motsatt *de lege ferenda* Eckhoff 1992 s. 85.

⁷¹ Eckhoff 1949 s. 184 flg. og 188 flg.

⁷² UiO, «Professorat i rettsvitenskap» s. 87—123 i protokoll fra det juridiske fakultet Universitetet i Oslo 1956 den 13. november 1956 s. 96—97.

⁷³ UiO 1956—1957 s. 98.

⁷⁴ Augdahl, Per, *Norsk civilprosess*, 1. utgave, Holbæk Eriksen, Trondheim 1947 s. 93. Jeg har ellers ikke sett noen vesentlige endringer i 3. utgave, Augdahl, Per, *Norsk civilprosess*, 3. utgave, Holbæk Eriksen, Trondheim 1961.

⁷⁵ Augdahl 1947 s. 102.

⁷⁶ Ibid., utheving i original.

⁷⁷ Augdahl 1947 s. 103, utheving i original.

I likhet med Eckhoff er Augdahl en motstander av tidligere teori. Han skriver for eksempel at det blir «... bare rent undtagelsesvis sagt med *rene ord* i dommene at retten bygger på det og det fordi det ansees overveiende sannsynlig. Som en beskjeden tributt til foreldet teori bruker man nesten alltid andre ord.»⁷⁸ Samtidig er det noe uklart om Augdahl mente overvektsprinsippet faktisk var gjeldende rett.

Augdahs syn samsvarte også langt på vei med Eckhoffs før *Tvilsrisikoen* i 1943. Augdahl skriver for eksempel følgende i 1942 om dansken Hurwitz' sivilprosessverk:

Forf. oppstiller som hovedregel at der må foreligge en 'bestemt overbevisning' hos dommeren, men innrømmer riktignok at der i mange tilfelle kan være praktisk trang til å bygge på den 'nærmest liggende mulighet'. Såvidt anmelder [Augdahl selv, min anm.] forstår er det nettopp det urimelige i utgangspunktet – at dommeren bare kan bygge på det sikre som bevist – der har ført teorien til – for å avverge de mest urimelige konsekvenser – å oppstille bevisbyrderegler siktende til å skape størst mulig sannsynlighet for et riktig resultat – bevisbyrderegler som riktignok skyter over målet ved å legge vekten på den gjennomsnittssannsynlige istedenfor det konkret sannsynlige.⁷⁹

Augdahl og Eckhoff var dermed enige i det vesentlige. Først og fremst er det spørsmålet om bevisbyrderegler er nødvendige eller ikke, som skiller dem.⁸⁰ Forskjellen er at Augdahl i motsetning til Eckhoff ikke mente man kunne se bort fra at dommeren ville havne i absolutt tvil.

Som en forklaring på hvorfor 'Eckhoffs' bevisteori fikk gjennomslag, bør det også bemerkes at Augdahl var pensum frem til 1974.⁸¹ Ettersom de i det vesentlige var enige, er det rimelig å anta at Augdahl dermed spredte oppfatninger blant studentene som samsvarte med Eckhoffs teori. Dermed er det antageligvis det riktigste å si at både Eckhoff og Augdahl var ansvarlig for retningen til norsk bevisteori etter 1940.

3.2 Videreføring av det tidligere — Anders Bratholm og Jo Hov

Boken som sementerer den Eckhoffske bevisteori og særlig overvektsprinsippet, er boken *Sivil rettergang* av Anders Bratholm og Jo Hov fra 1973. Boken er spesielt sentral fordi den blir brukt som referanse for overvektsprinsippet *de lege lata* av mange andre forfattere.⁸²

Bratholm og Hovs begrepsapparat er basert på bevisbyrden med tvilsrisikoen i parentes.⁸³ De skiller mellom objektiv og subjektiv bevisbyrde, hvor objektiv bevisbyrde tilsvarer beviskravet. Den subjektive bevisbyrde tilsvarer bevisføringsbyrden. Deres syn er videre at den objektive bevisbyrde (altså beviskravet) er alt man trenger, og man «fordeler» ingen bevisbyrde dersom betingelsen ikke innfris.⁸⁴ De bruker bevisbyrden som uttrykk, men ikke som regel.

Bratholm og Hov kommer med en lengre redegjørelse av de tidligere forfatteres synspunkter.⁸⁵ Disse avskrives, primært fordi de hadde så strenge beviskrav. Noe rettspraksis har forfatterne også

⁷⁸ Augdahl 1947 s. 101, utheving i original.

⁷⁹ Augdahl 1942 s. 215—216, å legge vekt på det gjennomsnittssannsynlige var hevdet av Odin Augdahl 1929 s. 64 som en begrunnelse for bevisbyrderegler. Dette blir kritisert av Bolding, se Bolding 1951 s. 82—85.

⁸⁰ Augdahl 1947 s. 103—104, tilsv. Kolflaath/Strandberg 2013 s. 323.

⁸¹ Se Bratholm, Anders, *Det juridiske studium*, Universitetets studentkontor, Oslo 1949 s. 25, Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo, *Plan for rettsstudiet*, Universitetsforlaget, Oslo 1968, s. 34, Sandvik, Tore, *Det juridiske studiet*, Universitetsforlaget, Oslo 1961 s. 28 og Sandvik, Tore, *Det juridiske studiet*, Universitetsforlaget, Bergen 1974 s. 34—35.

⁸² Se i tillegg til de som fremgår nedenfor i 0, for eksempel Kjønstad, Asbjørn, «Erstatning ved yrkesvalgshemninger», *LoR*, 1982 s. 487—502 s. 497 note 3, Smith, Lucy, *Foreldremyndighet og barnereett*, Universitetsforlaget, Oslo 1980 note 19, Eskeland, Ståle, *Fangerett*, TANO, Oslo 1989 s. 302 note 10 og Wilhelmsen, Trine-Lise, *Egenrisiko i skadeforsikring*, Sjørettsfondet, Oslo 1989 s. 93 note 29. Aasland inntok standpunktet med henvisning til Eckhoff allerede i 1967, se Aasland, Gunnar, «Retten stilling til partenes anførsler i tvistemål», *TfR* 1967 s. 157—200 s. 191—192, note 62.

⁸³ Bratholm, Anders og Hov, Jo, *Sivil Rettergang*, Universitetsforlaget, 1. opplag, Oslo 1973 s. 287—288.

⁸⁴ Bratholm og Hov 1973 skriver eksplisitt at dette er en forskjell mellom deres syn og Per Augdahl på s. 294.

⁸⁵ Bratholm og Hov 1973 s. 291 flg.

med, uten at dette gir grunnlag for generelle slutninger.⁸⁶ Overordnet er likevel beviskravet klart: «An-takelig er det riktige å hevde at som utgangspunkt skal dommeren bygge på det alternativ som frem-stiller seg mest sannsynlig.» Det er ingen rettsavgjørelser hvor dette er sagt, skriver de, for så å vise til at «... de fleste moderne teoretikere ...» som har berørt bevisbyrdeproblemene er enige.⁸⁷ Unntaket de nevner er Ekelöf, mens de finner støtte hos Bolding, Eckhoff og Augdahl. Jeg tolker uttalelsen som et *de lege ferenda*-standpunkt. De fastholder at utgangspunktet kan fravikes, med eksempler stort sett hentet fra Eckhoff.⁸⁸

Boken blir veldig viktig for beviskravets utvikling. Samtidig henvises det nesten utelukkende til de-batter i tidligere teori, hvorpå forfatterne siterer Eckhoff for de fleste av sine løsninger. Boken bidro for bevisrettens del med lite nytt, men likevel ble den et referanseverk for alle andre forfattere som den siste sivilprosessboken av nyere dato. Bratholm og Hov videreførte en blanding av det Eckhoff og Augdahl allerede hadde fremmet, og det er dette som bestemmer utgangspunktet for resten av utvik-lingen.

3.3 Peter Lødrup om erstatningsretten

To verk som sammenstiller praksis knyttet til beviskrav blir oversatt i den senere norske bevislitteratu-ren. Dette er i seg selv interessant, fordi det viser at det bare er utvalgte deler av bevislitteraturen som får betydning for beviskravets utvikling. Den ene er Peter Lødrups betenkning til lagmanns- og Høyesterett i anledning *P-pilledom I*.⁸⁹ Lødrup var oppnevnt i lagmannsretten av p-pilleprodusenten Sche-ning, og han omarbeidet betenkningen i anledning anken til Høyesterett.⁹⁰ Jeg kommer tilbake til selve dommen nedenfor. Jeg skal kort redegjøre for hovedinnholdet i artikkelen og konklusjonen.⁹¹

Lødrups utgangspunkt er det samme som Augdahls. Dersom beviskravet ikke er oppfylt, eller med hans og Augdahls ord, ved tilfeller av absolutt tvil — benytter man bevisbyrden. Han slår deretter fast at utgangspunktet er overvektsprinsippet såfremt «... ingen spesielle hensyn gjør seg gjeldende ...». Her viser han til Eckhoffs lærebok i sivilprosess og Bratholm og Hov, som om de var uttalelser om gjeldende rett.⁹² Han uttrykker så at problemstillingen «... som det er grunn til å rette oppmerksomhe-ten mot, er i hvilken utstrekning regelen om sannsynlighetsovervekten gjelder i erstatningsretten ...».⁹³

For å besvare dette spørsmålet viser han blant annet til Dagfinn Dahl og Kristen Andersen, som begge skriver om beviskravet for årsakssammenheng, førstnevnte innenfor forsikringsretten. Dahls ar-tikkel «Årsak og følge» konkluderer med at «... årsaksforbindelsen må være overveiende eller særlig sannsynlig ...».⁹⁴ Dette er Andersen enig i, som skriver at:

... det [er] ganske gode holdepunkter for å fastslå at det i almindelighet må foreligge en forholdsvis kvalifisert grad av sannsynlighet for å anta at det består årsakssammenheng mellom en påstått ska-devoldende handling eller begivenhet og en inntråd skade.⁹⁵

⁸⁶ Bratholm og Hov 1973 s. 306 flg.

⁸⁷ Bratholm og Hov 1973 s. 298—299.

⁸⁸ Bratholm og Hov 1973 s. 299—305.

⁸⁹ Den eneste som nevner teksten er Nygaard. Carl August Fleischer skrev også en betenkning, men denne gjaldt «... *kun* de juridiske spørsmål om erstatningsansvar for produktsskade ...», og kilden er bare tilgjengelig hos justisdepartementet. Jeg har derfor valgt å stole på at Fleischer som han selv sier ikke uttrykker noe om beviskra-vet i denne betenkningen, se Fleischer, Carl August, «Høyesteretts dom i den såkalte «P-pillesaken» (Rt. 1974 s. 1160) – En dom over rettssikkerheten?» i Jakhelln, Lassen, Lødrup, Selmer (Red.), *Rett og humanisme*, Tanum Norli, Oslo 1977, s. 169—186, s. 173.

⁹⁰ Lødrup, Peder, «En del spørsmål vedrørende produktansvaret. Betenkning avgitt i 'P-pillesaken'», *Institutt for privatretts stensilserie*, nr. 4, Universitetet i Oslo, 1975 s. 1.

⁹¹ En grundigere gjennomgang av praksisen Lødrup viser til er gjort i Røsvoll 2019 punkt 4.4.5.1.

⁹² Alt i Lødrup 1975 s. 102, og note 1.

⁹³ Lødrup 1975 s. 103.

⁹⁴ Dahl, Dagfinn, «Årsak og følge», *Nordisk forsikringstidsskrift*, 1958 s. 223—235 på s. 235, sitert av Lødrup s. 107.

⁹⁵ Andersen, Kristen, *Erstatningsrett*, Tanum—Norli, Oslo 1959 s. 19, sitert av Lødrup s. 107. Lignende stand-punkter i Andersen, Kristen, *Skadeforvoldelse og erstatning*, Tanum, Oslo 1970 s. 45—53, han mener også *de lege ferenda* at kravet bør variere, se s. 56.

Dahl sikter bare til forsikringstilfeller, mens Andersen mener dette gjelder generelt for årsaksvurderinger. Det er verdt å stanse opp for å understreke viktigheten av poenget. To sentrale tekster som skriver om beviskravet i erstatnings- og forsikringsretten, basert på en analyse av rettspraksis, konkluderer med *strengt beviskrav*.⁹⁶

Lødrup selv analyserer dommer om årsakssammenheng for personskade, fra 1907 til 1970. Lødrups overordnede konklusjon er:

Det hovedinntrykket man sitter igjen med etter en gjennomgåelse av teori og rettspraksis er at det som hovedregel må kreves noe mer enn sannsynlighetsovervekt for at skadelidte kan sies å ha oppfylt sin bevisbyrde.

Og videre at «... norske dommere er ... strenge i sine krav til beviset for årsakssammenheng.»⁹⁷ Oppfatningen samsvarer kanskje mest med Dahl og Andersen.⁹⁸ Samtidig skal det nevnes at det er en svak utvikling mot mildere beviskrav blant dommene Lødrup analyserer fra de senere år. Spesielt i perioden 1950–1970 vurderer Høyesterett beviskravet noe mildere enn før.⁹⁹ De samme standpunkter gjentas av Lødrup i hans første lærebok i erstatningsretten.¹⁰⁰

3.4 Trygve Lange-Nielsen om årsakssammenheng ved erstatningskrav mot det offentlige

Det andre eksempelet på utelatte verk i beviskravets utvikling er høyesterettsadvokat Trygve Lange-Nielsens artikkel fra 1968. Spørsmålet er som over, hva han mente om beviskravet, og hvorfor han mente dette.

Tema for artikkelen er hva som skal til for medhold i et erstatningskrav der det offentliges saksbehandling er feil.¹⁰¹ Dette forutsetter årsakssammenheng mellom feilen og innholdet i vedtaket. Et av de sentrale spørsmålene blir da om det kreves «... sannsynlighet eller overveiende sannsynlighet for at feilen har vært utslagsgivende».¹⁰² Her tar jeg bare opp spørsmålet om beviskravet for erstatning ved ugyldig vedtak om avslag på søknad.

Ifølge Lange-Nielsen er Rt. 1933 s. 548 (*Rådhusospits*) den saken som «... tar opp spørsmålet med størst grundighet ...».¹⁰³ Saken handlet om at en restaurant ikke fikk skjenkebevilling på grunn av tidligere konflikter med fagforeningen. Spørsmålet av interesse her var om bevillingen ville blitt gitt dersom slike hensyn ikke hadde blitt tatt. Her siterer Lange-Nielsen retten på at den anser det «... meneskelig talt sikkert ...», og tar dette til inntekt for at det kreves en overveiende (altså ganske stor) grad av sannsynlighet.¹⁰⁴

Lange-Nielsen mener dommen gir en prinsipiell uttalelse om at beviskravet er strengt for årsakssammenheng. Han gir deretter sin tilslutning til uttalelsen, basert på en maktfordelingsbetraktning. Ifølge han bør ikke domstolene gripe inn i administrasjonens vurderinger og konstatere hva som er mest sannsynlig at administrasjonen ville lagt til grunn.¹⁰⁵ Lange-Nielsen mener man burde være svært sikker på hva administrasjonen ville gjort, for slik å ikke undergrave rollefordelingen.

⁹⁶ Lødrup 1975 s. 107 note 2 nevner også at Vinding-Kruse omtaler beviskravet som strengt.

⁹⁷ Lødrup 1975 s. 116, begge sitatene. Han mener dette bør gjelde for produktansvar også, se s. 123a og 123b [sic].

⁹⁸ Se Selmer, Knut, *Lærebok i forsikringsrett*, Universitetsforlaget, 1977 s. 116–117 i motsatt retning. Boken legger til grunn overvektsprinsippet, men begrunner ikke nærmere.

⁹⁹ Se også NOU 1980: 29 *Produktansvaret* s. 138–139 som kommer til lignende konklusjoner som Lødrup om gjeldende rett etter rettspraksis, men merk departementets standpunkt i 0 på bakgrunn av utvalget.

¹⁰⁰ Se Lødrup, Peter, *Lærebok i erstatningsretten*, 1. utgave, TANO, Oslo 1985 s. 252, med den modifikasjon at han *de lege ferenda* uttrykker enighet med overvektsprinsippet, uten noen stor endring *de lege lata* (s. 256).

¹⁰¹ Lange-Nielsen, Trygve, «Fra Rådhusospitsdommen til Georgesdommen — årsaksproblemet i erstatningssaker mot det offentlige», *Lov og Rett*, 1968, s. 1–30, s. 1.

¹⁰² Lange-Nielsen 1968 s. 2.

¹⁰³ Lange-Nielsen 1968 s. 6.

¹⁰⁴ Rt. 1933 s. 548 s. 552. Lange-Nielsen 1968 s. 7–8 smh. s. 2. Han polemiserer også mot de som anlegger et synspunkt basert på at det mest sannsynlige skal legges til grunn, med henvisning til Frihagen, se s. 8 og artikkelens note 7.

¹⁰⁵ Lange-Nielsen 1968 s. 9.

Bildet nyanseres noe av senere praksis, som ifølge Lange-Nielsen har en mindre prinsipiell tilnærming. Fraværet av prinsipielle uttalelser gjør at han selv vurderer hva beviskravene må ha vært basert på saken. Først viser han en sak som kanskje krever sannsynlighet, og to med «... stor sannsynlighetsovervekt ...».¹⁰⁶ Han konkluderer med at disse er innenfor rammen av Rådhusospittsakens uttalelse.

Derimot er det tre saker som problematiserer denne rammen, også disse uten prinsipielle betraktninger. Lange-Nielsen fremhever at det kan ses som et uttrykk for at Høyesterett «... i dag interesserer seg mindre for årsaksproblemet enn tidligere».¹⁰⁷ Den mest oppsiktsvekkende dommen er Rt. 1965 s. 712 (*Georges*). Spørsmålet var nesten likelydende som Rådhusospitts, nemlig hvorvidt bystyrets avslag på bevilling til å drive nattåpent var motivert av at restauranten sto i konflikt med fagforeningen. Prejudikatet var dermed *Rådhusospitts*.¹⁰⁸ Til tross for dette fikk saksøkerne erstatning «... uten at det var godtgjort eller sannsynliggjort ...» at nektelsen ville blitt gitt uavhengig av de usaklige hensyn.¹⁰⁹ Beviskravet var dermed *lavere* enn overvektsprinsippet. Forklaringen på dette var rett og slett at Høyesterett ikke tok opp spørsmålet om bevis for årsakssammenheng, og virker dermed å ha oversett problemet.

Konklusjonen til Lange-Nielsen blir at man ser en «... tendens til å stille mindre strenge krav til beviset ...», men likevel uten at man finner «... et prinsipielt syn som fjerner seg fra Rådhusospittsdommens.»¹¹⁰ Lange-Nielsen fremhever så at man *bør* fastholde utgangspunktene i *Rådhusospitts*, og han gir også dette utgangspunktet anvendelse for andre saksforhold.¹¹¹

3.5 Forslag til beviskrav fra andre rettsfelter

Det er også hensiktsmessig å spørre hvilke betraktninger som ble gjort om beviskravene i andre bøker i perioden rundt *P-pilledom I*. Spørsmålet kan formuleres som om de hovedsynspunkter som presenteres i den sivilprosessuelle litteraturen virker å ha fått gjennomslag andre steder allerede i denne perioden.

Av andre prosessrettslige fremstillinger er det to eksempler. I Knophs oversikt over norsk rett fra 1966 er det bevisbyrden og tvilsrisikoen som omtales, men man uttrykker at det ikke er noen klar regel om hvor sterkt beviset må være.¹¹² En annen forfatter er Olav Lid, som skrev boken *Kort prosess*, fra 1968, en innføringsbok i prosessretten til landbruksstudentene på Ås.¹¹³ Han legger til grunn overvektsprinsippet som gjeldende rett med henvisning til Eckhoff.¹¹⁴

Lærebøker fra 70- og 80-tallet illustrerer imidlertid stor variasjon. I forvaltningsretten uttrykker Arvid Frihagen at forvaltningsorganet selv avgjør bevisets styrke, litt avhengig av hvor store konsekvenser avgjørelsen har.¹¹⁵ Eckhoff uttrykker i sin egen forvaltningsrettsbok at «... praksis varierer nok så meget ...», og at hensynet til å oppnå gode avgjørelser er avgjørende.¹¹⁶

I avtaleretten uttrykker Jo Hov at avtaleinngåelse krever sannsynlighet «... endel høyere enn 50 %».¹¹⁷ Det samme uttrykkes av Carl Jacob Arnholm (riktignok i 1949), som går gjennom en del

¹⁰⁶ Lange-Nielsen 1968 s. 10—12, likelydende sitat s. 10 og 13. Dommen med det mildere beviskrav var noe uklart, se s. 11.

¹⁰⁷ Lange-Nielsen 1968 s. 14—16.

¹⁰⁸ Rt. 1965 s. 712 s. 715.

¹⁰⁹ Lange-Nielsen 1968 s. 18.

¹¹⁰ Lange-Nielsen 1968 s. 19.

¹¹¹ Lange-Nielsen 1968 s. 22, 25 og 29.

¹¹² Aasland, Gunnar, *Rettergangen i tvistemål* i Lassen, Birger Stuevold og Selmer, Knut S. (Red.), *Knophs oversikt over Norges rett*, 4. utgave, Universitetsforlaget, Oslo 1966, s. 602—610, s. 608—609.

¹¹³ Lid, Olav, *Kort prosess*, Det norske samlaget, Oslo 1968, forord.

¹¹⁴ Lid 1968 s. 125.

¹¹⁵ Frihagen, Arvid, *Forvaltningsrett del 2*, Universitetsforlaget, Oslo 1975 s. 165. Merk motsatt note 104 jf. Frihagen, Arvid, *Villfarelse og ugyldighet i forvaltningsretten*, Universitetsforlaget, 1966, s. 54 note 38.

¹¹⁶ Eckhoff, Torstein, *Forvaltningsrett*, Tanum—Norli, Oslo 1978 s. 323. For forvaltningsrett i dag se Graver, Hans Petter, «Bevisbyrde og beviskrav i norsk forvaltningsrett», *TfR* 04—05/2004 s. 465—498, s. 487.

¹¹⁷ Hov, Jo, *Avtalerett*, Universitetsforlaget, Oslo 1980 s. 49.

dommer og viser at vurderingen er nokså konkret.¹¹⁸ For svik er kravet sannsynlighetsovervekt.¹¹⁹ For urimelighet er kravet nå, ifølge Hov, sannsynlighetsovervekt, mens det tidligere var strengere.¹²⁰

For injuriersøksmål hevder Henry John Mæland at kravet må være nærmere det strafferettslige beviskrav.¹²¹ I arbeidsretten er beviskravet for sykemelding strengt.¹²² For konkursåpning kreves vesentlig mer enn sannsynlighetsovervekt.¹²³ Ellers er det vanligste å skrive om bevisbyrden, som Karsten Gaarder om kjøpsrett,¹²⁴ Peter J. Bernhardt om skipsrett¹²⁵ og Arne Kobbe om husleierett.¹²⁶ Ingen av disse omtaler beviskravet.

Hvis jeg kan tillate meg å forskuttere litt, finnes det også to forvaltningsrettslige verk som går noe i dybden på 90-tallet. I barnevernssaker presenterer Knut Linboe «overveiende sannsynlig» som beviskravet for de mest inngripende tiltak, og *minimum* 50 prosent for de mindre inngripende, basert på rettspraksis.¹²⁷ Lignende betraktninger anvendes om inngrep overfor gravide rusmiddelbrukere av Karl Harald Søvig, som foreslår et «relativt sannsynlighetsvilkår».¹²⁸

Det finnes flere eksempler som blir referert av senere bevisrettslig litteratur, noe de her nevnte verkene ikke blir.¹²⁹ I tillegg var det som nevnt flere forfattere som anvender overvektsprinsippet med en enkel henvisning til *Sivil rettergang*.¹³⁰ Det er størst konsensus rundt begrepsbruk og hvilke spørsmål som vies oppmerksomhet, mens variasjonen er relativt stor for *de lege lata*-vurderinger av det konkrete innholdet i beviskravet.¹³¹ Et fellestrekk er at så godt som samtlige vurderer beviskravene i lys av hensyn som særskilt gjør seg gjeldende innenfor sitt eget felt, og ikke de mer allmenne bevisrettslige betraktninger som det sivilprosessuelle miljøet vektlegger.

3.6 En kort oppsummering før *P-pilledom I*

Til tross for at både Lødrups og Lange-Nielsens tekster er interessante, får de liten betydning for den senere utviklingen. De siteres nemlig ikke av noen når sivilprosesslitteraturen senere drøfter hva gjeldende rett for beviskravet i sivile saker er. Konsekvensen er at bare et fåtall bevisrettslige kilder får betydning for overvektsprinsippets utvikling.

Det som derimot har stor betydning, er konsolideringen av en felles bevisrettslig forståelse i Brattholm og Hovs verk, som tar utgangspunkt i både Eckhoff og Augdahl. Et viktig poeng blir som i forrige avsnitt, å undersøke rettskilder eller bevisrettslige arbeider som *ikke* får noen relevans for overvektsprinsippet. I neste avsnitt skal jeg behandle *P-pilledom I*, utgangspunktet for debatten om beviskravet *de lege lata*.

3.7 Bekrefter eller misforstår *P-pilledom I* utviklingen?

I 1974 kommer *P-pilledom I*. Saksforholdet var i korte trekk at en kvinne hadde omkommet som følge av hjertesykdom etter bruk av p-pillen Anlovar, produsert av selskapet Schering. Spørsmålet for Høyesterett var om p-pillen var årsak til hjertesykdommen. Retten uttrykker at «... enten kravet bygges på uaktsom informasjonssvikt eller på objektivt grunnlag», så har ikke dette noe å si, fordi bevisene er for svake.¹³² Dermed unngår retten å ta stilling til de (mer) kontroversielle ansvarsspørsmålene. Det forelå forskning som tilsa en viss mulighet for årsakssammenheng, men det var tvil om hvor mange piller

¹¹⁸ Arnholm, Carl Jacob, *Alminnelig avtalerett*, Tanum, Oslo 1949 s. 132—136.

¹¹⁹ Hov 1980 s. 223.

¹²⁰ Hov 1980 s. 234—235, se Arnholm 1949 s. 307 i motsatt retning.

¹²¹ Mæland, Henry John, *Ærekrenkelser*, Universitetsforlaget, Bergen 1986 s. 179.

¹²² Bernhardt, Peter J., *Arbeidsrett*, Bedriftsøkonomenes forlag, Oslo 1978, s. 137 og Gustavsen, Bjørn, *Innføring i arbeidsmiljøloven*, Tiden, Oslo 1977, s. 22.

¹²³ Huser, Kristian, *Gjeldsforhandling og konkurs*, Juristinformasjon, Bergen 1988 s. 39—41 og Brækhus, Sjur, *Omsetning og kreditt*, Universitetsforlaget, Oslo 1987 s. 131—132.

¹²⁴ Gaarder, Karsten, *Forelesninger over kjøp*, Aschehoug, Oslo 1980 s. 16—18 og 103.

¹²⁵ Bernhardt, Peter J., *Sjørett*, Universitetsforlaget, Oslo 1976 bl.a. s. 49, 67, 85.

¹²⁶ Kobbe, Arne, *Husleieloven*, Grøndahl, Oslo 1969 f.eks. s. 33, 42, 86 og 148.

¹²⁷ Lindboe, Knut, *Barnevernrett*, Tano Aschehoug, Oslo 1997 s. 54—55.

¹²⁸ Søvig, Karl Harald, *Tvang overfor gravide rusmiddelbrukere*, Kommuneforlaget, Oslo 1999 s. 62 flg.

¹²⁹ Jeg kommer tilbake til disse i punkt 0 hvor disse verkene omtales, da de siteres av Skoghøy.

¹³⁰ Jf. note 82.

¹³¹ Se også, men i motsatt retning av min påstand her, note 82.

¹³² Rt. 1974 s. 1160 på s. 1174.

hun hadde tatt, og hvor lenge siden sist hun hadde tatt pillene.¹³³ Kumuleringen av alle tvilsmomentene gjorde at Høyesterett frifant Schering. Spørsmålet blir for det første hva dommen sier om beviskravet, og om det er noen klare grunner til at den gjør det.

Uten å henvise til tidligere rettspraksis, uttrykker Høyesterett at det må være «rimelig sannsynlighet» for at p-pillen var årsak til hjerteinfarkt.¹³⁴ Nøyaktig hva uttrykket «rimelig sannsynlighet» betegner, er ikke enkelt å si, men det er strengere enn overvektsprinsippet. Mot slutten av dommen benytter retten uttrykket «rimelig sannsynlighetsovervekt».¹³⁵ Betegnelsen på beviskravet endrer seg dermed i løpet av dommen.

Carl August Fleischer kritiserer dette: «... det helt avgjørende skjønnstema har blitt endret underveis, uten at det foreligger noen som helst redegjørelse for hvorfor dette har skjedd ...».¹³⁶ Som han også påpeker, foretar heller ikke Høyesterett noen vurdering av *alternative* årsaker. Dette er forutsetningen for å operere med *overvekt* som beviskrav, fordi noe bare kan ha overvekt i relasjon til noe annet.¹³⁷

Som en del tidligere praksis fremstår *P-pilledom I* lite gjennomtenkt, og Lødrups analyse blir tilsynelatende ikke brukt på noen måte. Den svake tendensen mot mildere beviskrav fortsetter i *P-pilledom I*, men det er ikke klart hvorfor dommen gir grunnlag for generalisering, noe jeg kommer tilbake til i 0. Formuleringen «rimelig sannsynlighetsovervekt» blir ikke begrunnet, men retten kommer til å benytte denne formuleringen i flere dommer fremover.¹³⁸

4 Konformitet og overvektsprinsippet gjennomslag, 1974—2001

4.1 P-pilledommens betydning og særpreg

P-pilledommens betydning er ikke først og fremst beviskravet den la til grunn. Dette gikk man senere bort fra. Det interessante er virkningen dommen har på debatten.

I seg selv avklarer dommen ganske lite, og den sier ingenting om beviskravet i erstatningsretten generelt, eller sivile saker generelt. Fleischers kritikk av dommen er allerede nevnt, men dommen er også utgangspunktet for Nils Nygaard, Ole Hagen og Siri Nomes bok *Årsak og bevis* som kommer i 1986.¹³⁹ Den primære virkningen av dommen er nok dermed at den åpnet muligheter for debatt. Deretter dreier diskusjonen om beviskravet *de lege lata* seg over i et spor der *årsakskravet i erstatningsretten* blir rettskildegrunnlaget for beviskravet i alle sivile saker.¹⁴⁰

Selv innenfor erstatningsretten ville det (i denne perioden) vært oppsiktsvekkende å generalisere *P-pilledom I*. *Torpedodommen* var det første tydelige eksempelet på et lavt beviskrav, men den erstatningsrettslige litteraturen var samstemte om at dommen var et klart unntak.¹⁴¹ Kristen Andersen skriver i 1959 at dommen er «... utpreget konkret forankret ...» og at det var «... spesielle omstendigheter ...» som gjorde at Høyesterett kom til den konklusjonen de gjorde, nemlig at kravet var rimelig sannsynlighetsovervekt.¹⁴²

P-pilledom I kunne også blitt fortolket i et slikt lys, som det blir gjort når departementet i proposisjonen til produktansvarsloven tar opp saktypen (produktansvar ved masseproduksjon). De uttrykker

¹³³ Rt. 1974 s. 1160 på s. 1174.

¹³⁴ Rt. 1974 s. 1160 på s. 1166.

¹³⁵ Rt. 1974 s. 1160 på s. 1174.

¹³⁶ Fleischer 1977 s. 181—182, utheving i original.

¹³⁷ Jf. Kolflaath 2008 s. 156 flg. Implisitt kan Høyesteretts drøftelse basere seg på overvekt i relasjon til noe slikt som «alle andre mulige alternativer», men kritikken til Fleischer står: Det burde kunne forventes en spesifisering av hva noen av disse mulige alternativene faktisk var.

¹³⁸ Se tabellen nedenfor i 0.

¹³⁹ Nygaard, Nils, Hagen, Ole og Nome, Siri, *Årsak og bevis*, Universitetsforlaget, Bergen 1986.

¹⁴⁰ Se gjennomgangen av praksis som siteres til støtte for overvektsprinsippet i 0.

¹⁴¹ Rt. 1955 s. 919.

¹⁴² Andersen 1959 s. 18—19.

at beviskravet ikke må være så strengt at det medfører at forbrukeren mister sine rettigheter som bruker av p-piller. En lignende problemstilling hadde nemlig oppstått i flere land,¹⁴³ og departementet uttrykker at i:

... mange land har domstolene i produktansvarssaker reagert mot beviskravene i den tradisjonelle erstatningsrett. Departementet antar at domstolene har runnet [sic!] det ubehagelig å skulle nekte erstatning i tilfelle hvor den typiske produktskadesituasjon ikke gir skadelidende noen mulighet for å føre det tilstrekkelige bevis for ansvarsgrunnlag og årsakssammenheng.¹⁴⁴

Det er derfor mulig å si at *P-pilledom I* med sitt (på det tidspunktet) milde beviskrav var et spesielt tilfelle. At disse betraktningene ikke ble tatt med i generaliseringen av dommen, er en sentral årsak til at overvektsprinsippet vant frem.

4.2 Lovgiveruttalelser før *P-pilledom II*

I løpet av 80-tallet kommer noen proposisjoner som kunne hatt, men ikke får, betydning for beviskravet, og spesielt bevis om årsakskravet. Spørsmålet er om det er noen veiledning om beviskravet fra lovgivers hold. Jeg ser her bort fra utvalgsuttalelser, med mindre de er relevante for å forstå uttalelser i proposisjonene.¹⁴⁵

Det første er departementets lovutkast til ny forurensingslov, som særskilt tar opp spørsmålet om hva beviskravet skal være. Departementet viser til Lødrups bok om erstatningsrett, som støtter overvektsprinsippet.¹⁴⁶ De viser også til NOUen, som henviser til Nygaard og Lødrup.¹⁴⁷ Det vesentlige poenget er at det er *rimelig overvekt* som får departementets tilslutning. Dersom de mulige årsakene er flere enn én, skal man legge til grunn noe mer enn sannsynlighet, mens det motsatt er tilstrekkelig med sannsynlighetsovervekt der det bare er to mulige forklaringer.¹⁴⁸ Hvorvidt overvektsprinsippet gjelder generelt, sier man ikke noe om.

Den mest interessante uttalelsen kommer likevel i forarbeidene til produktansvarsloven. Her tar departementet direkte stilling til kjernen i debatten om hva beviskravet bør være. Departementet mener nemlig at *P-pilledom I* ikke bør gi uttrykk for gjeldende rett. Tvert imot skriver de at «... kravene til bevisets styrke må avhenge av partenes bevisposisjoner og av sannsynligheten for at skaden i vesentlig grad kan skyldes andre omstendigheter enn produktet». Man mener videre at «... utgangspunktet for fastsettelsen av beviskravene i slike saker må være at de ikke gjøres strengere enn at en vesentlig del av de skadelidte vil kunne oppfylle dem ...».¹⁴⁹ Departementet er direkte uenig i utvalget, som la til grunn at Høyesteretts vurdering var riktig.¹⁵⁰ Fra lovgivers side blir det derfor lagt til grunn at man ønsker et annet og mer konkret beviskrav enn litteraturen og Høyesterett gjør.

Dette synet gjaldt imidlertid ikke generelt. Spesielt er det mangfold der man ikke drøfter spørsmålet, og standpunktene forblir implisitte eller ubegrunnede.¹⁵¹ Jeg legger derfor heller ikke spesielt mye

¹⁴³ Dette blir også tatt opp i en populærvitenskapelig bok om p-pillen, se Kjærsgård, Helge Holst, *P-pillen*, Schibsted, Oslo 1982 s. 133 flg.

¹⁴⁴ Se punkt 0 og Ot.prp. nr. 48 (1987-1988) s. 75. Lignende begrunnelse for lavt beviskrav i Lødrup, Peter, *Lærebok i erstatningsretten*, 2. utgave, P. Lødrup, Oslo 1987 s. 233.

¹⁴⁵ En kilde som kanskje uttrykker en generell oppfatning, er JDLOV-1990-3012. Her uttrykker lovavdelingen, uten å argumentere nærmere for det, at «... utgangspunktet at en legger det mest sannsynlige resultatet til grunn i sivile saker ...».

¹⁴⁶ Henvisning s. 60, Lødrup 1987 s. 233.

¹⁴⁷ NOU 1982: 19 s. 108 flg.

¹⁴⁸ Ot.prp. nr. 33 (1988—1989) s. 61.

¹⁴⁹ Ot.prp. nr. 48 (1987—1988) s. 75—76.

¹⁵⁰ NOU 1980: 29 s. 141, smh. med uttalelsen i Ot.prp. nr. 48 (1987—1988) s. 76 om senskader spesielt, at det er mange forskjellige hensyn og at spørsmålet må løses etter «... overveielse av denne art og ikke ut fra et formelt prinsipp om overveiende sannsynlighet.»

¹⁵¹ Et unntak til er Ot.prp. nr. 72 (1982—1983) til petroleumsvirksomhetsloven, s. 128 hvor det uttrykkes at «... de vanlige prinsipper i sivilprosessen» skal brukes, uten å si noe mer om hva disse er. I lovutkastet der man tilføyer erstatning for fiskere i den samme petroleumslov, Ot.prp. nr. 25 (1988—1989), uttrykker man også at vanlige prinsipper skal brukes, men mener med dette at man *ikke* kan si at kravet er «... at det bør være nok at tapet

i disse uttalelsene. I skatteretten legger man til grunn et krav om godtgjørelse som utgangspunkt.¹⁵² Forarbeidene til lov om verdipapirhandel fra 1991 siterer Bratholms bok om straffeprosess og mener man må falle tilbake på overvektsprinsippet.¹⁵³ Forarbeidene til lov om yrkesskadeforsikring og lov om vern mot smittsomme sykdommer krever rimelig sannsynlighetsovervekt for årsakssammenheng.¹⁵⁴

Lovgivers uttalelser er dermed ikke entydige i denne perioden, og på forskjellige felter uttrykker man forskjellige beviskrav. De gir dermed relativt lite veiledning. Det mest interessante er nok likevel proposisjonen til produktansvarsloven, som eksplisitt tar opp spørsmålet som senere skal drøftes i *P-pilledom II*.

4.3 Overvektsprinsippetets gjennomslag i *P-pilledom II*?

P-pilledom II er dommen som blir tatt til inntekt for at overvektsprinsippet gjelder generelt i alle sivile saker.¹⁵⁵ At den blir tatt til inntekt for dette, er en vel så viktig hendelse som dommen i seg selv, men jeg kommer tilbake til hvordan dette skjer. Spørsmålet er først hva dommen avklarer.

Som i *P-pilledom I* er spørsmålet om bruk av p-piller var årsak til hjertesykdom. I motsetning til den tidligere saken var det imidlertid sikkerhet rundt selve bruken av pillene. En av de sakkyndige fremhevet alkohol- og sigarettkonsum som mulige alternative årsaker, eventuelt også et traume eller en infeksjon. Høyesterett la likevel til grunn at p-pillen var en nødvendig årsak til skaden. Ansvarsgrunnlaget i saken var det ulovfestede objektive ansvaret, ettersom produktansvarsloven på skadetidspunktet ikke hadde tredd i kraft.¹⁵⁶ Førstvoterende uttrykker følgende om bevisspørsmålet:

Høyesterett har i saken i Rt-1974-1160 [*P-pilledom I*, min anm.] antatt at produsenten ikke kan pålegges erstatningsansvar med mindre det kan sies å være en 'rimelig sannsynlighet' eller en 'rimelig sannsynlighetsovervekt' for at skaden er forårsaket ved bruken av p-piller. Dette vil etter min mening, her som ellers i erstatningsretten, innebære at det må være mer sannsynlig at bruken av p-piller har vært en nødvendig årsak til trombosen enn at den ikke har vært det.¹⁵⁷

Denne uttalelsen er både avklarende og interessant på flere måter. Man presiserer for det første vurderingstemaet i *P-pilledom I* til å bety «sannsynlighetsovervekt».¹⁵⁸ Samtidig sier man ikke mer enn at dette gjelder ved årsaksvurderingen i erstatningsretten.¹⁵⁹ Deretter kommer følgende uttalelse:

Det betyr at dersom skaden kan være forårsaket av bare en av flere mulige – men hver for seg uavhengige – årsaksfaktorer, må p-pillen være mer sannsynlig som årsak til trombosen enn de øvrige alternativer samlet. I denne saken hvor de beste grunner taler for at det foreligger samvirkende skadeårsaker, vil det imidlertid være tilstrekkelig at det foreligger sannsynlighetsovervekt for at p-pillebruken har vært en nødvendig medvirkende årsak til skaden.¹⁶⁰

er sannsynliggjort.», på s. 37. Utvalget som forberedte loven, og som departementet uttrykker enighet med legger til grunn rimelig overvekt som beviskrav, se NOU 1986: 6 s. 82 *Erstatning til fiskere for ulemper ved petroleumsvirksomheten*.

¹⁵² Ot.prp. nr. 26 (1980–1981) s. 56.

¹⁵³ NOU 1990: 23 s. 145 *Sykelønnsordningen*, note 45 og Ot.prp. nr. 72 (1990–1991) s. 35, handler egentlig om strafferettslig regulering, men man uttrykker seg om sivile saker som bakgrunn, men dette er antageligvis en følge av at referansepunktet er Bratholms bok om straffeprosess.

¹⁵⁴ Ot.prp. nr. 44 (1988–1989) s. 25 og Ot.prp. nr. 91 (1992–1993) s. 177.

¹⁵⁵ Se Hov 1994 s. 438 og Skoghøy 1998 s. 656 note 22 og mine noter 10 og 16.

¹⁵⁶ Rt. 1992 s. 64, på s. 79–80.

¹⁵⁷ Rt. 1992 s. 64, på s. 70. Dommen er en dissens, men annenvoterende slutter seg til førstvoterende i spørsmål om bevis generelt, se s. 83.

¹⁵⁸ Hans M. Michelsens lærebok i sivilprosess legger motsatt til grunn at Høyesterett ikke foretar en tilbakeskueende fortolkning av tidligere dommer, men at retten må tolkes som at beviskravet i *P-pilledom II* var rimelig sannsynlighetsovervekt. Se Michelsen, Hans M., *Sivilprosess*, Ad notam Gyldendahl, Oslo 1999 s. 214.

¹⁵⁹ Ingen av partene hadde heller anført at beviskravet gjaldt i hele sivilprosessen. Begge hadde tvert imot anført «rimelig sannsynlighetsovervekt» som beviskrav, se dommens s. 66–68.

¹⁶⁰ Rt. 1992 s. 64, på s. 70.

Høyesterett uttrykker dermed at årsaken må være mer sannsynlig enn *de øvrige alternativer samlet*. Dette i motsetning til de øvrige alternativer hver for seg. Dette er det første tydelige standpunktet til innholdet i *overvekt*-delen av overvektsprinsippet, nemlig at Høyesterett mener at *x* må være større enn ikke-*x*, og ikke at *x* bare må være større enn andre mulige årsaker hver for seg. Fleischers kritikk var at Høyesterett ikke presiserte dette i *P-pilledom I*.¹⁶¹

Men dette gjelder ikke der årsakene er *samvirkende*, altså ikke gjensidig utelukkende. I det tilfellet vil det være tilstrekkelig med *overvekt i forhold til de andre årsakene*. Dette er egentlig det nyeste i *P-pilledom II*.

Rettsens standpunkt påvirkes også tydelig av Nygaard. De skriver nemlig at de må vurdere: «... om denne risikoen har *realisert seg* i dette tilfellet». ¹⁶² Realiseringslæren til Nygaard får dermed et slags gjennomslag. ¹⁶³ Denne ble utviklet i *Årsak og bevis*, og indikerer at Høyesterett trolig bygde på boken i *P-pilledom II*, også for andre standpunkter. ¹⁶⁴

Det sentrale i denne sammenheng er likevel at dommen ikke handler om beviskravet i sivile saker. ¹⁶⁵ Noen prinsippavgjørelse for hele sivilprosessen er det vanskelig å se at den var. Bevistema er spesifikt de tilfeller Nygaard allerede hadde argumentert for at skulle behandles med overvektsprinsippet, nemlig årsaksspørsmålet ved samvirkende årsaksfaktorer.

4.4 Jo Hov og Jens Edvin A. Skoghøy — endelig gjennomslag?

To større verk konkluderer med at overvektsprinsippet er gjeldende rett etter *P-pilledom II*. Dette er de sivilprosessuelle lærebøkene til Hov og Skoghøy. Spørsmålet her er hva Hov og Skoghøy mener er gjeldende rett på 90-tallet, og hvordan dette begrunnes i rettskildene. Deretter vil jeg problematisere rettskildegrunnlaget de baserte seg på.

I den første utgaven av *Rettergang i sivile saker* fra 1991, før *P-pilledom II*, mener Hov man har til gode den «[s]tore og grunnleggende prinsippavgjørelse vedrørende bevisbyrdespørsmål». ¹⁶⁶ Han er sterkt kritisk til beviskrav over 50 prosent, da han mener dette vil skape situasjoner der man legger til grunn det minst sannsynlige. Blant andre grunner vil derfor dommene med rimelig overvekt som beviskrav være «... logisk umulig å operere med ...» som utgangspunkt. ¹⁶⁷ Hov problematiserer også særskilt hvor gjennomtenkt de erstatningsrettslige dommene med strengere beviskrav egentlig er.

P-pilledom II endrer på dette når andre utgave av *Sivil rettergang* kommer i 1994. Dommen «... innebærer [...] en betydelig avklaring av beviskravsspørsmålet de lege lata». ¹⁶⁸ Ifølge Hov er dommen «... et prinsipielt gjennombrudd for ...» overvektsprinsippet, og man foretar en «... etterfølgende fortolkning ...» av det tidligere beviskravet rimelig sannsynlighetsovervekt. Den som venter på noe godt, venter altså ikke forgjeves.

Konsekvensene av Hovs tolkning sprer seg raskt, da allerede Lødrups lærebok i erstatningsrett fra 1995, henviser til Hov for å begrunne at overvektsprinsippet gjelder generelt. Hovs standpunkt, som bygger på *P-pilledom II*, brukes så av Lødrup som argument for at overvektsprinsippet gjelder i erstatningsretten. ¹⁶⁹

Hov formulerer lignende tanker i sitt trebindsverk om prosess fra 1999, men er der enda klarere på *P-pilledom IIs* betydning. Her skriver han at dommen er «... et signal om at en vil bygge på et tilsvarende prinsipp der en ikke har særlige holdepunkter — f.eks. reelle hensyn — for å velge et annet bevisbyrdeprinsipp ...». ¹⁷⁰ Først i denne utgaven nevner Hov at dommen bare gjaldt erstatningssaker.

¹⁶¹ Ovenfor i 0.

¹⁶² Rt. 1992 s. 64, på s. 71, min utheving.

¹⁶³ Se også s. 75 der det uttales at «Spørsmålet blir så om p-pillens årsaksevne har *realisert seg* i dette tilfellet», min utheving.

¹⁶⁴ Se Røsvoll 2019 punkt 4.5.3 for en nærmere redegjørelse av Nygaards bevisrettslige synspunkter.

¹⁶⁵ Tilsv. Kolflaath 2008, s. 162, og Strandberg, Magne, *Skadelidtes hypotetiske inntekt*, Fagbokforlaget, Bergen 2005 s. 83.

¹⁶⁶ Hov, Jo, *Rettergang i sivile saker*, 1. utgave, Papinian, Oslo 1991 s. 430, når han skriver bevisbyrde mener han beviskrav, se ovenfor under 0.

¹⁶⁷ Hov 1991 s. 429.

¹⁶⁸ Hov, Jo, *Rettergang i sivile saker*, 2. utgave, Papinian, Oslo 1994 s. 438.

¹⁶⁹ Lødrup, Peter, *Lærebok i erstatningsrett*, 3. utgave, P. Lødrup, Oslo 1995 s. 279.

¹⁷⁰ Hov 1999 s. 265.

Skoghøys verk *Tvistemål* fra 1998 mener at overvektsprinsippet «... gradvis ...» har «... slått igjennom i rettspraksis ...».¹⁷¹ Det «... endelige gjennombruddet ...» kom med *P-pilledom II*, men heller ikke han nevner at saken kun gjelder årsaksspørsmålet i erstatningsretten.¹⁷² I tillegg til prosesslitteraturen som allerede er omtalt viser han til Scheis kommentarutgave til tvistemålsloven fra 1990, som uten noen henvisninger slår fast at «... hovedregelen må være ...» overvektsprinsippet.¹⁷³ I tillegg refereres Eckhoffs artikkel om tema- og bevisverdimetode fra 1992 som ikke sier noe om overvektsprinsippet *de lege lata*.¹⁷⁴

Skoghøy refererer også til noe litteratur utenfor sivilprosessen, som en kommentarutgave til tvangsfullbyrdelsesloven der § 15-6 om dom på midlertidig forføyning omtales. Lovens ordlyd krevde at saksøker måtte sannsynliggjøre sitt krav, men formuleringen forfatterne bruker kan indikere at de mente overvektsprinsippet gjaldt generelt.¹⁷⁵ Asbjørn Kjønstad om yrkesskadetrygd fra 1979 siteres, og han uttrykker *de lege ferenda* at man bør bruke det mest sannsynlige innenfor trygderetten, men legger til grunn *de lege lata* at kravet er strengere.¹⁷⁶ Skoghøy refererer også til Gudrun Holgersens avhandling om trygderett fra 1992, som anvender overvektsprinsippet, med referanse til *Sivil rettergang*.¹⁷⁷ Hun viser også til at forvaltningsorganet trygderetten (nesten) har lagt til grunn overvektsprinsippet. Disse henvisningene er dermed noe delte, men støtter Skoghøys overordnede poeng.¹⁷⁸

Det mest interessante er hvilken praksis de henviser til. Hov og Skoghøy siterer de samme dommene, men Skoghøy siterer noen flere. De siterer begge *Torpedo*, *Fjellvann*, *P-pilledom I*, *Kjele*, *Ulnarisnerve*, Rt. 1985 s. 362 (*Nornesbrukene*) og *P-pilledom II*. Skoghøy legger til Rt. 1975 s. 82 (*Kraniebrudd*), Rt. 1976 s. 239 (*Motorhavari*, mindretallets votum), Rt. 1991 s. 697 (*Hjerneslag*), Rt. 1996 s. 864 (*Oppreisning for overgrep*), Rt. 1997 s. 1 (*Nakkesleng*) og Rt. 1997 s. 1608 (*Riast/Hylling*).¹⁷⁹

Ettersom Høyesterett formulerer seg relativt tydelig i alle disse sakene, lar de seg lett stille opp på denne måten:

Referanse (dom, side)	Saksfelt	Beviskrav
Rt. 1955 s. 919, s. 923	Personskadeerstatning	«... mest nærliggende ...»
Rt. 1961 s. 973, s. 976	Personskadeerstatning	«... godtgjort eller sannsynliggjort ...».
Rt. 1974 s. 1160, s. 1166 og s. 1174	Personskadeerstatning	«... rimelig sannsynlighet ...» og «... rimelig sannsynlighetsovervekt ...»
Rt. 1975 s. 82, s. 87	Personskadeerstatning	«... rimelig sannsynlighetsovervekt ...»
Rt. 1976 s. 239, s. 240	Erstatning i kontraktsforhold	«... godtgjort ...»
Rt. 1979 s. 1224, s. 1229	Personskadeerstatning	«... rimelig sannsynlighetsovervekt ...»
Rt. 1980 s. 1299, s. 1305	Personskadeerstatning	«... rimelig sannsynlighetsovervekt ...»

¹⁷¹ Skoghøy, Jens Edvin A., *Tvistemål*, Universitetsforlaget, Oslo 1998, mens i en domssamling fra sivilprosessen i 2001 uttrykker også Skoghøy og Hauge at *P-pilledom II* bare «illustrerer» utgangspunktet om overvektsprinsippet, og sier altså ikke at selve dommen var den som etablerte prinsippet, se Skoghøy, Jens Edvin A. og Hauge, Christian, *Avgjørelser i sivilprosess*, Fagbokforlaget, Bergen 2001 s. 263.

¹⁷² Skoghøy nevner i note 27 Ot.prp. nr. 65 (1990–1991) s. 275, som handler om krav til sannsynliggjørelse av vilkårene for arrest etter tvangsfullbyrdelsesloven. Departementet gir ikke tilslutning til noen generelle regler her. Referansen til s. 340 kan derimot kanskje støtte en slik tolkning. Departementet foreslår å lovfeste et krav om godtgjørelse, og sier at det er «... et strengere krav til sannsynliggjøring enn det som følger av det alminnelige krav om sannsynlighetsovervekt.»

¹⁷³ Schei, Tore, *Tvistemålsloven II*, TANO, Oslo 1990 s. 12.

¹⁷⁴ Eckhoff 1992 s. 85–86.

¹⁷⁵ Falkanger, Thor, Flock, Hans og Waaler, Thorleif, *Tvangsfullbyrdelsesloven*, 2. utgave, TANO, Oslo 1995 s. 904.

¹⁷⁶ Kjønstad, Asbjørn, *Yrkesskadetrygden*, Universitetsforlaget, Oslo 1979 hhv. s. 59 og 57. Begrunnelsen *de lege ferenda* er mer eller mindre at det er «... alt for komplisert ...» å gi beviskravet på bakgrunn av hensynene som gjør seg gjeldende i saken.

¹⁷⁷ Holgersen, Gudrun, *Tilbake til arbeid? Folketrygdens regler om ytelser under attføring med hovedvekt på de sentrale vilkår*, Alma Mater, Bergen 1992 s. 248 note 152.

¹⁷⁸ Se også Øie, Ole-Erik, *Trygderetten og dens rettsanvendelse*, Universitetsforlaget, Oslo 1994 s. 517–541 som gjennomgår praksis fra trygderetten (altså organet) og ser en tendens mot mildere beviskrav.

¹⁷⁹ Skoghøy 2014 s. 878 note 64 siterer de samme dommene før 1992 som eksempel på overvektsprinsippet før *P-pilledom II*.

Rt. 1985 s. 362, s. 369	Tingsrett	«... de beste grunner ...»
Rt. 1991 s. 697, s. 702	Personskadeerstatning	«... sannsynlighetsovervekt ...»
Rt. 1992 s. 64, s. 70	Personskadeerstatning	«... sannsynlighetsovervekt ...»
Rt. 1996 s. 864, s. 869—870	Oppreisningserstatning	«... klar sannsynlighetsovervekt ...», men uttalt at det «... alminnelige krav i erstatningsretten er sannsynlighetsovervekt.»
Rt. 1997 s. 1, s. 12	Personskadeerstatning	«... sannsynlighetsovervekt ...»
Rt. 1997 s. 1608, s. 1616	Tingsrett	«... sannsynliggjort ...»

Tendensen er åpenbar: I personskadeerstatningssaker beveger beviskravet seg fra «rimelig sannsynlighetsovervekt» til «sannsynlighetsovervekt». Rt. 1991 s. 697 bruker sannsynlighetsovervekt som beviskrav uten noen begrunnelse. I andre saker varierer måten beviskravet formuleres på. Bare den siste tingsrettslige dommen benytter overvektsprinsippet, altså *Riast/Hylling* som behandler vilkårene for alders tids bruk.¹⁸⁰ Den andre bruker uttrykket «de beste grunner», og jeg er enig med Hov som mener dette ikke tilsvare overvektsprinsippet.¹⁸¹

Til støtte for Hov og Skoghøys tolkning kan man legge til at Høyesterett for erstatning ved illojalitet anvender overvektsprinsippet på vurderingen av tapets størrelse.¹⁸² For erstatning i entreprise legger Høyesterett det «... mest sannsynlige hendelsesforløp ...» til grunn.¹⁸³ I en annen sak brukes overvektsprinsippet på påregnelighetskravet i årsaksvurderingen etter vederlagsloven (ekspropriasjon).¹⁸⁴ I en sak om inndragning av skjenkebevilling uttrykker man et krav om «... rimelig sannsynlighetsovervekt for årsakssammenheng.», og generaliserer dermed på bakgrunn av at begge spørsmål er årsaks-spørsmål.¹⁸⁵ Det andre feltet hvor det finnes støtte til overvektsprinsippet som utgangspunkt er forsikringsretten, der flere saker rundt 90-tallet kan tolkes som at Høyesterett mener det strengere beviskravet ved påstand om klanderverdig atferd er et unntak.¹⁸⁶ Dommene kan imidlertid ikke tas til inntekt for noe *mer* enn at «klar sannsynlighetsovervekt» o.l. var et unntak, ettersom Høyesterett ikke uttrykker seg om hva som er normalen.¹⁸⁷

Dommene Hov og Skoghøy siterer gjaldt dermed spesifikt erstatningssakene og kanskje bare spørsmålet om årsakssammenheng. Uten å legge for mye i det, er overvektsprinsippet faktisk anført som et *alminnelig* prinsipp i Rt. 1996 s. 864, men Høyesterett nøyer seg med å si at prinsippet gjelder i erstatningsretten.¹⁸⁸

I tillegg finnes det eksempler, selv innenfor årsakskravet på personskadefeltet, hvor Høyesterett benytter strengere krav. Dette er ikke et avgjørende argument mot overvektsprinsippet som utgangspunkt, men det illustrerer likevel at tendensen ikke var entydig. I Rt. 1988 s. 244 er kravet godtgjørelse.¹⁸⁹ I Rt. 1989 s. 674 er utgangspunktet rimelig sannsynlighetsovervekt, men det uttales at styrken avhenger av «... omstendighetene i den enkelte sak ...».¹⁹⁰

¹⁸⁰ Rt. 1997 s. 1608 på s. 1616. Man kan kanskje argumentere for at denne regelen var stilt opp eller i alle fall påvirket av lovgiveruttalelser. Man la nemlig til grunn det samme beviskrav som for et krav etter reindriftsl. § 2, hvor lovgiver hadde stilt opp beviskravet, som går frem av Rt. 2001 s. 769 på s. 787—788. Sistnevnte siteres også i Skoghøys andre utgave, se Skoghøy 2001 s. 675 note 25.

¹⁸¹ Hov 1994 s. 438.

¹⁸² Rt. 1990 s. 607 på s. 616—617.

¹⁸³ Rt. 1997 s. 825 s. 836.

¹⁸⁴ Rt. 1992 s. 217 på s. 225.

¹⁸⁵ Rt. 1995 s. 781 s. 792, som så blir modifisert til bare «sannsynlighetsovervekt» i Rt. 1996 s. 78 på s. 86 og fulgt opp i Rt. 2002 s. 683 s. 695.

¹⁸⁶ Se for eksempel Rt. 1991 s. 520 på s. 522, Rt. 1990 s. 1082 på s. 1086, Rt. 1985 s. 211 på s. 214 og Rt. 1990 s. 607 på s. 616—617. Se også utviklingen i beviskravet for forsett ved forsikringssvindel med strengt beviskrav, redegjort for i Nygaard 2002 s. 43—44.

¹⁸⁷ I disse sakene drøfter man normalt konkrete hensyn for eller mot, og unnviker å etablere helt faste regler, se f.eks. Rt. 1990 s. 688 s. 690.

¹⁸⁸ Se tabellen.

¹⁸⁹ Rt. 1988 s. 244 på s. 250, det er nærliggende å tolke godtgjørelse noe strengere enn overvektsprinsippet, se Skoghøy 1998 s. 655, i tillegg til at man avviser at kommunen må «sannsynliggjøre» sin påstand.

¹⁹⁰ Rt. 1989 s. 674 på s. 679, jeg tolker dette som mer varierende enn utgangspunkt/unntak-modellen i Hov og Skoghøy.

Det er sentralt å ha i mente at overvektsprinsippet ifølge Hov og Skoghøy ble endelig etablert i *P-pilledom II*, altså stadfestet på bakgrunn av en lengre utvikling. Dette kan kritiseres, da det heller fremstår som om dommen var en ny retning fra Høyesteretts side, hvor «rimelig» overvekt ble til ren overvekt. At akkurat erstatningssakene var fremhevet gir mening ettersom det var i disse sakene beviskravet hadde vært diskutert av tidligere litteratur. Samtidig er denne diskusjonen delvis en konsekvens av at praksis la til grunn mange forskjellige beviskrav, og dette blir underkommunisert hos Hov og Skoghøy. Det fantes ikke entydig dekning for overvektsprinsippet i erstatningssakene, og isolert sett manglet derfor Hov og Skoghøy dekning for påstandene sine om beviskravet i sivilprosessen generelt.

4.5 Utenfor erstatningsretten?

Spørsmålet må derfor bli om det finnes rettskildemessig grunnlag *utenfor* erstatnings- og forsikringsretten, som kan gi den støtten Hov og Skoghøy manglet. Spørsmålet er undersøkt gjennom søk på nøkkelord i lovdata.¹⁹¹ Det er innledningsvis nødvendig å påpeke at foruten én dom som jeg kommer tilbake til, så finnes så vidt jeg kan se ingen eksempler på at Høyesterett sier at overvektsprinsippet gjelder generelt eller som et utgangspunkt.

Først vil jeg se på noen eksempler før *P-pilledom II* der overvektsprinsippet er anvendt. I Rt. 1991 s. 1104 som omhandler beregning av skattegrunnlag, benytter retten «mest sannsynlig» som beviskrav der loven er taus.¹⁹² Protest på testamente må være «sannsynliggjort» i Rt. 1981 s. 1089.¹⁹³ En påstand om at saksøkte brukte sine egne og ikke testators formuleringer blir akseptert fordi det «... fremtrer som overveiende sannsynlig ...» i Rt. 1991 s. 1414.¹⁹⁴

Rt. 1981 s. 581 handler om ansvar for tapt last etter yrkestransportloven, og her brukes uttrykket «godtgjørelse».¹⁹⁵ Rt. 1988 s. 20 handler om diskriminering i ansettelsessammenheng, og kravet er «godtgjort».¹⁹⁶ Det er imidlertid ikke klart hva man mener med 'godtgjørelse'. I førstnevnte sak var det anført at lastføreren kan gå fri dersom «... han godtgjør, det vil si med stor sannsynlighetsovervekt påviser ...» at skaden skyldtes forhold utenfor hans kontroll og en senere sak tolker samme regel som å innebære «... strenge krav til bevis ...».¹⁹⁷ I den andre saken uttrykker man først at anførselen om diskriminering ikke er «godtgjort», for så å legge til grunn at det etter «... bevisførselen ikke er grunnlag for å anta ...» noe diskrimineringsgrunnlag, som kan indikere et mildere beviskrav enn sannsynlighetsovervekt.¹⁹⁸

Det er også eksempler på det motsatte. Rt. 1980 s. 1558 om skifte krever godtgjørelse med overbevisende styrke for å fravike en særeieavtales form og innhold, men rimelig sannsynlighetsovervekt for

¹⁹¹ Mine slutninger baserer seg på undersøkelsene i litteratur, som er omtalt tidligere, samt søk på lovdata. Jeg har brukt følgende søkekriterier: «sannsynlighetsovervekt*», HRSIV, 1974—2000, «'mest sannsynlig'» i HRSIV, 1991—2000 og «beviskrav*» i HRSIV 1971—1999. Jeg har også gjennomført søk på ord som «overvektsprinsippet», men dette gir ikke andre resultater enn dommen jeg alt har nevnt.

¹⁹² Rt. 1991 s. 1104 på s. 1109. Se også Rt. 1994 s. 260 der det heter at man skal legge til grunn «... det sannsynlig riktige ...» s. 265. Også i Rt. 1995 s. 1768 benyttes «... sannsynliggjort ...» om en enkelt påstand, mens det stilles «... strenge krav til bevis ...» for at den avgiftspliktige skal få lagt til grunn et annet faktum enn vedkommende rapporterte på selvangivelsen, s. 1773. Se også referansen til Skoghøy i note 189.

¹⁹³ Rt. 1981 s. 1089 på s. 1094.

¹⁹⁴ Rt. 1991 s. 1414 s. 1424. For det overordnede kravet i arveloven om mislig påvirkning uttrykker førstvoterende som representerer flertallet imidlertid at om alt sees samlet så «... er jeg ikke i tvil ...» og bemerker til slutt at «... om man skulle stille kravet til bevis for utilbørlig påvirkning så strengt at bestemmelsen ikke kunne anvendes i dette tilfellet ...» så ville bestemmelsen blitt uthulet, se s. 1425. Saken er kanskje et eksempel på hvor mye beviskravene varierer. Tredjevoterende legger for eksempel vekt på at «... A burde trukket inn mer nøytrale personer i forbindelse med opprettelsen av testamentet ... ved plasseringen av bevisvilen.» s. 1432.

¹⁹⁵ Rt. 1981 s. 581 på s. 584. En av partene hadde anført «... stor sannsynlighetsovervekt ...» s. 582.

¹⁹⁶ Rt. 1988 s. 20 på s. 29.

¹⁹⁷ Rt. 1981 s. 582 og den senere Rt. 1998 s. 1815, hvor det heter at «Det må også godtgjøres at fraktføreren ikke ved forholdsregler 'var i stand til' å avverge tapet. Det skal mye til før fraktføreren blir ansvarsfri ... [de] krav som må stilles, må avpasses risikoen» s. 1820. Uttalelsen kan tolkes som en beskrivelse av ansvarsnormen, men retten uttrykker senere at bevisene innfrir «... det tunge beviskrav ...», s. 1822.

¹⁹⁸ Rt. 1988 s. 20 på s. 29.

spørsmålet om overføringen var en gave.¹⁹⁹ I Rt. 1988 s. 349 uttrykkes det at det *ikke* er «... tilstrekkelig at det er overveiende sannsynlig at det eksisterer sameie.»²⁰⁰ Rt. 1989 s. 1392 omhandler eksistensen av et motkrav, og beviskravet er «... betydelig sannsynlighetsovervekt ...».²⁰¹ I Rt. 1989 s. 107 brukes også et krav om «rimelig sannsynlighetsovervekt» for spørsmålet om beiterett i allmenning.²⁰² For å anse en muntlig avtale om kjøp av fast eiendom oppstilles det et krav om «... meget sterke bevis ...»,²⁰³ og for at noen har hevdet odel kreves det «... sterke bevis ...» i Rt. 1989 s. 455.²⁰⁴ For å akseptere en påstand om at et selskap «... virkelig ble drevet i form av et stille selskap ...» kreves det «... strenge krav til bevisene ...».²⁰⁵ Dersom det kan presumeres etter særbestemmelser i konkurslovgivningen at en debitor er insolvent, så må dette etter Rt. 1988 s. 1142 motbevises med «... høy grad av sannsynlighet ...».²⁰⁶ Det gjennomgående inntrykket fra praksis før *P-pilledom II* er derfor at i den utstrekning man nevner beviskrav eksplisitt så varierer disse.

En tendens til varierende beviskrav bekreftes også av senere rettspraksis. Forvaltningsretten er det tydeligste unntaket, her legges det ofte til grunn strengere beviskrav. For eksempel kreves det «... temmelig håndfaste forhold ...» for tvangsmedisinering i Rt. 1993 s. 249,²⁰⁷ og i Rt. 1993 s. 587 legger mindretallet til grunn at for ugyldighet må det være nok med tvil om hvorvidt motstridende hensyn er tilstrekkelig vurdert ved skjønnsutøvelsen.²⁰⁸ I flere barnefordelingssaker benyttes også strenge beviskrav, som Rt. 1993 s. 881 hvor man krever «... relativt klar sannsynlighetsovervekt ...» for at tilbakeføring til forelder vil være uheldig for barnet.²⁰⁹ For spørsmålet om risiko for barnebortføring aksepterer kjæremålsutvalget i Rt. 1997 s. 1247 lagmannsrettens uttalelse om at «... det ikke bare legges vekt på forhold som har sannsynlighetsovervekt for seg ...»,²¹⁰ og i Rt. 1997 s. 1879 kreves det «... relativt klar sannsynlighetsovervekt ...» for å legge til grunn risiko for barnebortføring, når bevisene ses samlet.²¹¹

Også innen arveretten finnes det unntak, i Rt. 1994 s. 1256 er spørsmålet om innholdet av et testament der selve testamentet ikke finnes, og Høyesterett legger til grunn at det ikke må «... være grunnlag for noen forstandig tvil ...» om dette.²¹² I Rt. 1999 s. 1353 legger mindretallet til grunn at «... jo fjernere man kommer fra det resultat som følger av en naturlig forståelse av testamentets ordlyd, jo sterkere holdepunkter bør man kreve for en annen løsning.»²¹³

En oppsiktsvekkende uttalelse kommer også i Rt. 1996 s. 572 om beviskrav ved fritak fra militærtjeneste. Staten hadde prosedert på at det var tilstrekkelig med sannsynlighetsovervekt, og mente dette var det generelle kravet i sivile saker. Høyesterett mente det strafferettslige beviskrav måtte legges til grunn, på bakgrunn av en omfattende redegjørelse av lovhistorien. Avslutningsvis uttrykker likevel Høyesterett at enten man bruker et «... alminnelig sivilrettslig overvektsprinsipp ...» eller om man

¹⁹⁹ Rt. 1980 s. 1558 på s. 1561 (som fremhever eksplisitt at det er snakk om et bevissspørsmål) og 1562.

²⁰⁰ Rt. 1988 s. 349 på s. 350. Lagmannsrettens uttalelse, men får støtte av ankeutvalget.

²⁰¹ Rt. 1989 s. 1392 på s. 1393. Skifterettens uttrykk, men det var bevisvurderingsspørsmålet som var anket, og Høyesterett aksepterer formuleringen av beviskravet.

²⁰² Rt. 1989 s. 107 på s. 119. Tredjevoterende som støttet flertallet, men står alene om formuleringen av beviskravet. Flertallet formulerte ikke noe beviskrav.

²⁰³ Rt. 1985 s. 1265 på s. 1269, som bruker ordet beviskrav, men viser til Rt. 1955 s. 719 som etablerer en legalpresumsjon.

²⁰⁴ Rt. 1989 s. 455 på s. 458—459.

²⁰⁵ Rt. 1986 s. 58 på s. 63. Det finnes så vidt jeg kan se ingen hjemmel for dette beviskravet.

²⁰⁶ Rt. 1988 s. 1142 s. 1145.

²⁰⁷ Rt. 1993 s. 249 s. 253 med henvisning til Rt. 1981 s. 770, loven inneholdt ikke noe beviskrav. Gjennomgående vurderes bevisene etter om de har «stor sannsynlighet» for seg eller lignende, se f.eks. s. 254.

²⁰⁸ Rt. 1993 s. 587 på s. 599—600, sannsynlighetsovervekt var anført. Flertallet i saken tok ikke stilling til bevissspørsmålet, da de ikke fant noen saksbehandlingsfeil.

²⁰⁹ Rt. 1993 s. 881 på s. 885 med henvisning til et rundskriv fra justisdepartementet. I en tidligere dom, Rt. 1990 s. 1274 på s. 1279 og s. 1280, kommer man til at det på grunn av inngrepets karakter er nødvendig å kreve at det «... åpenbart ...» er grunnlag for å sette barnet til adopsjon.

²¹⁰ Rt. 1997 s. 1247 på s. 1249.

²¹¹ Rt. 1997 s. 1879 på s. 1879.

²¹² Man finner støtte i forarbeidene til arveloven, se Rt. 1994 s. 1256 på s. 1259, men bygger uttalelsen først og fremst på hensynene bak regelen. De nevner ikke noe om utgangspunktet.

²¹³ Rt. 1999 s. 1353 s. 1357, flertallet, formulert av Skoghøy, uttrykker seg om bevisbyrden (s. 1360), men sier bare at bevistemålet ikke er «... tilstrekkelig sannsynliggjort ...».

bruker «... det strafferettslige bevisbyrdeprinsipp ...» så vil dette «... neppe gi seg så store utslag ...».²¹⁴ På den ene siden virker det dermed som om de gir tilslutning til overvektsprinsippet gjelder generelt i sivile saker, samtidig som de uttrykker at prinsippet i praksis vil gi resultater tilsvarende et prinsipp om at all rimelig tvil skal komme tiltalte til gode. Dommen kan enten tolkes som støtte til overvektsprinsippet, eller som støtte til at overvektsprinsippet for Høyesterett betød noe annet enn det gjorde for teorien.

Utenfor spørsmål om erstatning og forsikring er det få eksempler på at overvektsprinsippet benyttes. Ett unntak er Rt. 1996 s. 420, som også behandler barnefordeling, og spørsmålet er om morens tilknytning til Jehovas vitner kan skade barnet. Høyesterett krever at skadevirkningene er «... sannsynlige ...».²¹⁵ I Rt. 1997 s. 574 fremholder Høyesterett at «[g]ode grunner kan tale for at det ikke bør stilles strenge beviskrav...» for at en anbyder ville deltatt om det var kjent at en annen deltaker skulle bli ekskludert.²¹⁶ Også Rt. 1998 s. 774, om en videospiller hadde mangel, kan være et unntak, ettersom Høyesterett eksplisitt tar stilling til en anførsel om at det må kreves mer enn sannsynlighetsovervekt, og omtaler dette som en «... særlig bevisbyrderegel ...».²¹⁷

Tendensen er dermed at beviskravene utenfor erstatningsretten varierer. Det som eventuelt kan støtte Hov og Skoghøys tolkning basert på den praksisen som er nevnt, er imidlertid at beviskravene omtales som «strenge». Dette kan muligens implisere at Høyesterett først går inn på spørsmålet om beviskrav i de tilfeller der det er nødvendig å gjøre unntak fra et normalt mildere beviskrav. En slik hypotese er imidlertid vanskelig å verifisere, og selv om normalnivået var mildere, er ikke dette ensbetydende med at normalnivået var overvektsprinsippet.²¹⁸

Det er derfor slik at overvektsprinsippet først får gjennomslag i Høyesterett ved Rt. 1999 s. 14. Saken handlet om administrativt beslag av fisk, og hovedspørsmålet er om sivilprosessens eller straffeprosessens bevisregler skal legges til grunn. Oppsiktsvekkende nok refereres denne ikke som grunnlag for overvektsprinsippet,²¹⁹ men her uttrykker Høyesterett at «... det gjenstår fremdeles å avgjøre om sivilprosessens hovedregel om det mest sannsynlige faktum skal legges til grunn ...».²²⁰ Mindretallet begrunner hovedregelen i sannhetsmålsetningen, men ikke i andre rettskilder, mens flertallet ikke gir noen nærmere begrunnelse.²²¹

Det var likevel ikke rettskildemessig dekning i erstatningsretten og sannsynligvis ikke på andre rettsfelter, for å etablere overvektsprinsippet som generelt beviskrav i sivile saker da dette ble gjort av Hov og Skoghøy. Konklusjonen forblir derfor at *P-pilledom II* ble trukket mye lenger enn det var grunnlag for. Først i Rt. 1999 s. 14 ble overvektsprinsippet fastslått av Høyesterett, uten at dommen ble referert av hverken Hov eller Skoghøy.

4.6 Tvistelovutvalgets bekreftelse av overvektsprinsippet

Ettersom den blir forbigått i stillhet, er det ikke slik at Rt. 1999 s. 14 er den dommen som faktisk gjør at overvektsprinsippet får gjennomslag. Det skjer heller i 2001, gjennom utredningen til den nye tvisteloven, *NOU 2001: 32 Rett på sak*, hvor Tore Schei er utvalgsleder. Her legges det til grunn at overvektsprinsippet er gjeldende rett, med henvisning til Skoghøy, Hov, Scheis egen kommentarutgave,

²¹⁴ Rt. 1996 s. 572, sitater fra hhv. s. 582 og 586.

²¹⁵ Rt. 1996 s. 420 på s. 426. Man uttrykker likevel at for flytting av barnet kreves det «... en viss sannsynlighet ...» for at barnet vil få fordel av dette på s. 427.

²¹⁶ Rt. 1997 s. 574 s. 579. Faktum var imidlertid ikke tvilsomt, så om det reelt sett er overvektsprinsippet som er tatt i bruk her er vanskelig å si. Et annet sted i dommen heter det også at for bevistemået årsak mellom feil og tap bør det «... ikke stilles strenge krav til årsakssammenheng ...».

²¹⁷ Rt. 1997 s. 774, anført på s. 777 og Høyesteretts uttalelse på s. 779—780. Det er nok likevel mest nærliggende å si at spørsmålet de svarte på var om det skal eksistere en legalpresumsjon i forbrukerens favør.

²¹⁸ Og motsatt mot de dommene som støtter overvektsprinsippet kan man stille spørsmål ved om «sannsynlig» er synonymt med «mest sannsynlig», slik jeg legger til grunn, se f.eks. i svensk rett der dette ikke er tilfelle, Ekelöf og Boman 1992 s. 140 og Bolding 1951 s. 95.

²¹⁹ Rt. 1999 s. 1363 s. 1379 refererer den kort, og så refereres den ikke igjen før i Rt. 2007 s. 1217, avsnitt 19.

²²⁰ Rt. 1999 s. 14 på s. 25, de konkluderte med et krav om klar sannsynlighetsovervekt. Mindretallet mente straffeprosessuelle regler kom til anvendelse, se s. 22, men var enige i mindretallets påstand om utgangspunktet i sivilprosessen s. 21.

²²¹ Se Rt. 1999 s. 14 på s. 22 og 24.

samt *P-pilledom II*.²²² Selve drøftelsen av beviskravet i kapittel 16.4 får imidlertid ikke tilslutning fra departementet, bare utvalgets korte(re) bemerkning om spørsmålet i kapittel 16.3.²²³ Det mest konkrete departementet uttrykker om beviskravet er at det kan være vanskelig «... å formulere det riktige rettslige kravet til bevis uten at det skjer sammen med en konkret bevisbedømmelse ...».²²⁴ Ellers uttrykker ikke departementet noe om hva utgangspunktet skal være, og nevner for eksempel ikke *P-pilledom II* i proposisjonen. At departementet ikke gir noen klar tilslutning til overvektsprinsippet, får imidlertid lite betydning.

Twistelovutvalgets standpunkt blir nemlig gjentatt en rekke ganger i andre forarbeider og utvalg, og det er i denne perioden at overvektsprinsippet virkelig får gjennomslag i norsk rett.²²⁵ Praksis virker også mer entydig rundt 2000-tallet.²²⁶ Det endelige gjennombruddet for overvektsprinsippet kan nok ikke tallfestes, men en gang på tidlig 2000-tall var oppfatningen delt av så mange at det er rimelig å kalle prinsippet for sikker rett.

5 Konklusjon

En sentral konklusjon i denne artikkelen er at Eckhoffs bevisrettslige synspunkter manglet rettskildemessig dekning. Hans henvisninger til rettspraksis var misvisende, og det var mest nærliggende å konkludere med at beviskravene varierte. Eckhoff anerkjente nok dette selv i 1949, men senere litteratur tok ikke dette i betraktning. Dermed ble grunnlaget for overvektsprinsippet lagt på et svakere fundament enn hva som antas i moderne sivilprosessuell litteratur.

Den andre konklusjonen er at Eckhoff og Augdahl i bevisrettslig sammenheng ikke kan anses som to motpoler. De representerte begge en relativt likelydende bevisteoretisk retning, og uenigheten var liten. Augdahls rolle som foreleser og at bøkene hans var på pensum, gjør også at overvektsprinsippets gjennomslag trolig bør spores tilbake til påvirkning fra Augdahl så vel som fra Eckhoff.

Med *Sivil rettergang* av Bratholm og Hov, ble Augdahls og Eckhoffs synspunkter sammensveiset. Terminologien tilsvarte Augdahl, mens substansen og argumentasjonen i større grad ble hentet fra Eckhoff. Dette sementerte den bevisrettslige retningen, og medførte at en oppfatning om overvektsprinsippet som gjeldende rett spredte seg til en rekke andre rettsområder. Boken var også pensum i lang tid, og kan antas å ha spredt en slik oppfatning blant studenter. Dette skjedde til tross for at uttalelsen i boken ikke var en uttalelse *de lege lata*, men en uttalelse om hva de fleste teoretikere mente *burde* være beviskravet i sivile saker.

De to helt avgjørende dommene i beviskravets utvikling, er *P-pilledommene*. Begge disse omhandler imidlertid beviskravet for årsakskravet ved personskade innenfor erstatningsretten. Nesten all annen praksis som blir omtalt etter 70-tallet, kommer også fra dette feltet. Fra et metodisk ståsted var dette problematisk av flere grunner. For det første hadde årsakskravet i erstatningssaker tidligere vært en god del strengere (særlig *Glomma* og *Rådhusospits*), for det andre var erstatnings- og forsikringsrettslig litteratur overbevist om at beviskravet var strengere, og for det tredje ble *P-pilledom I* kritisert av departementet ved utkastet til ny produktansvarslov. Dermed kunne man like gjerne argumentert for at *P-pilledom I* var et avvik fra et ellers strengere beviskrav.

²²² NOU 2001: 32 A s. 459.

²²³ Ot.prp. nr. 51 (2004—2005) s. 453.

²²⁴ Ot.prp. nr. 51 (2004—2005) s. 312.

²²⁵ Se for eksempel: Ot.prp. nr. 44 (2001—2002) s. 94, Ot.prp. nr. 5 (2002—2003) s. 12, Ot.prp. nr. 33 (2004—2005) s. 125, Ot.prp. nr. 35 (2004—2005) s. 52, Ot.prp. nr. 103 (2004—2005) s. 24—25, NOU 2000: 16 *Tobakksindustriens erstatningsansvar* s. 272, NOU 2000: 33 *Erstatning til ofrene hvor tiltalte frifinnes for straff*, s. 136, NOU 2002: 12 *Rettslig vern mot etnisk diskriminering* s. 253, NOU 2004: 3 *Arbeidsskadeforsikring* s. 223, NOU 2004: 23 *Barnehjem og spesialskoler under lupen. Nasjonal kartlegging av omsorgssvikt og overgrep i barnevernsinstitusjoner 1945–1980*, s. 206 (vedlegg av Asbjørn Kjørstad). I Skoghøy 2016 s. 67—68, fremheves heller ingen rettspraksis før *P-pilledom II*, og ingen forarbeider før 2001.

²²⁶ Jeg finner bare to tydelige eksempler der loven ikke stiller opp noen unntak, men Høyesterett legger likevel til grunn strengere krav: Rt. 2004 s. 1695 avsnitt 30 uttrykker at overvektsprinsippet er å stille for små krav til odelsmisbruk. Rt. 2004 s. 118 avsnitt 16 krever betydelig sannsynlighetsovervekt for konkurs.

Når den bevisrettslige litteraturen likevel setter søkelys på disse erstatningsrettslige dommene, må det kunne forklares av at disse dommene støttet opp om deres rettspolitiske standpunkt: overvektsprinsippet. Dette skjedde til tross for at praksis helt frem til dette og etter anvendte varierende beviskrav, og at det ikke var noe i *P-pilledom II* som tilsa at Høyesterett mente å uttrykke seg generelt. En annen forklaring er at beviskravet for årsakskravet ved personskade i erstatningsretten, var det den erstatningsrettslige litteraturen allerede hadde diskutert. Det var dette spørsmålet Fleischer, Andresen, Lødrup, Dahl, og ikke minst Nygaard, hadde omtalt i årtiene før. Dermed var det antageligvis naturlig for Skoghøy og Hov å ta utgangspunkt i disse diskusjonene.

Når Tvistelovutvalget så bekrefter utviklingen mot overvektsprinsippet på 2000-tallet, ble det raskt gjeldende rett. Det er også klart at overvektsprinsippet er gjeldende rett i dag, og det er gjentatte ganger slått fast av Høyesterett og lovutvalg. Denne artikkelen bidrar samtidig til å vise at det ikke er slik at overvektsprinsippet alltid har vært lagt til grunn som en selvfølge.

Av mer praktisk interesse er at Høyesteretts begrunnelse for å ikke gjøre unntak fra overvektsprinsippet i *Selvmordsaken* baseres på at prinsippet har en *teoretisk* og *historisk* begrunnelse.²²⁷ Mens Strandbergs kritikk viser at det teoretiske premisset for overvektsprinsippet er mangelfullt, supplerer denne artikkelen med en kritikk av det historiske premisset. Snarere enn at prinsippet er et eksempel på godt samspill mellom praksis og litteratur, har den sivilprosessuelle litteraturen ganske konsekvent gått lenger enn det var grunnlag for. Det er også relevant at den praksisen som Høyesterett i dag bygger på, springer ut av en diskutabel tolkning fra teoretisk hold, og ikke en grundig vurdering av om regelen er en god regel. Når overvektsprinsippet skal begrunnes som gjeldende rett, må det skje med bakgrunn i den praksisen som kommer etter 2000-tallet, og ikke praksis før dette tidspunktet.

Litteratur

- Aasland 1966 Aasland, Gunnar: *Rettergangen i tvistemål* i Lassen, Birger Stuevold og Selmer, Knut S. (red.): *Knops oversikt over Norges rett*, 4. utgave, Universitetsforlaget, Oslo 1966, s. 602—610.
- Aasland 1967 Aasland, Gunnar: «Rettsens stilling til partenes anførsler i tvistemål», *TfR* 1967 s. 157—200.
- Alten 1940 Alten, Edvin: *Tvistemålsloven*, andre utgave, Aschehoug, Oslo 1940.
- Andersen 1959 Andersen, Kristen: *Erstatningsrett*, Tanum—Norli, Oslo 1959.
- Andersen 1970 Andersen, Kristen: *Skadeforvoldelse og erstatning*, Tanum, Oslo 1970.
- Arnholm 1949 Arnholm, Carl Jacob: *Alminnelig avtalerett*, Tanum, Oslo 1949.
- Augdahl 1929 Augdahl, Odin: *Om bevisbyrden i tvistemål*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1929.
- Augdahl 1932 Augdahl, Odin: «Noen bemerkninger om bevisbyrdelæren — foranlediget ved professor Skeies process» i *Norsk rettstidende*, 1932 s. 801-808.
- Augdahl 1942 Augdahl, Per: «Anm. Av Stephan Hurwitz: Tvistemaal. Hovedpunkter af dansk Civilprocesret I Domssager», *TfR* 1942 s. 211—224.

²²⁷ Se nærmere i 0, HR-2016-2579-A, avsnitt 45.

- Augdahl 1947 Augdahl, Per: *Norsk civilprosess*, 1. utgave, Holbæk Eriksen, Trondheim 1947.
- Augdahl 1961 Augdahl, Per: *Norsk civilprosess*, 3. utgave, Holbæk Eriksen, Trondheim 1961.
- Augdahl 1973 Augdahl, Per: *Rettskildelære*, Aschehoug, Oslo 1973.
- Backer 2015 Backer, Inge Lorange: *Norsk Sivilprosess*, Universitetsforlaget, Oslo 2015.
- Bang-Pedersen og Christensen 2010 Bang-Pedersen, Ulrik Rammeskow og Christensen, Lasse Højlund: *Den civile retspleje*, 2. utgave, Pejus, Årshus 2010.
- Bernhardt 1976 Bernhardt, Peter J.: *Sjørett*, Universitetsforlaget, Oslo 1976.
- Bernhardt 1978 Bernhardt, Peter J.: *Arbeidsrett*, Bedriftsøkonomenes forlag, Oslo 1978.
- Björne 2007 Björne, Lars: *Realism och skandinavisk realism, Den nordiska rättsvetenskapens historia del IV*, EO grafiska, Stockholm 2007.
- Bolding 1951 Bolding, Per Olof: *Bevisbördan och den juridiska tekniken*, Appelbergs Boktryckeri, 1951.
- Bratholm 1949 Bratholm, Anders: *Det juridiske studium*, Universitetets studentkontor, Oslo 1949.
- Bratholm og Hov 1973 Bratholm, Anders og Hov, Jo: *Sivil Rettergang*, Universitetsforlaget, 1. opplag, Oslo 1973.
- Bratholm og Hov 1981 Bratholm, Anders og Hov, Jo: *Sivil Rettergang*, Universitetsforlaget, 3. opplag, Oslo 1981.
- Brækhus 1940 Brækhus, Sjur: «Et par bemerkninger til bevislæren», *Stud. Jur* nr. 3, 1940 s. 5—11.
- Brækhus 1987 Brækhus, Sjur: *Omsetning og kreditt*, Universitetsforlaget, Oslo 1987.
- Dahl 1958 Dahl, Dagfinn: «Årsak og følge», *Nordisk forsikringstidsskrift* 1958 s. 223—235.
- Det juridiske fakultet 1968 Det juridiske fakultet, Universitetet I Oslo: *Plan for rettsstudiet*, Universitetsforlaget, Oslo 1968.
- Eckhoff 1941 Eckhoff, Torstein: *Sivilprosess bind II*, Universitetets studentkontor, Oslo 1941.
- Eckhoff 1943 Eckhoff, Torstein: *Tvilsrisikoen*, Forlagt av Johan Grundt Tanum, Oslo 1943.

- Eckhoff 1962 Eckhoff, Torstein: *Sivilprosess 2. utgave ved Bjørn Haug*, Universitetsforlaget, Oslo 1962.
- Eckhoff 1949 Referert som Eckhoff 1949: Eckhoff, Torstein: «Noen ord om bevisbyrde og bevisteorier» i Smørgrav, Bjørn (red): *Rettferdighet og rettssikkerhet*, Tanum, Oslo 1966, s. 170—191.
- Eckhoff 1978 Eckhoff, Torstein: *Forvaltningsrett*, Tanum—Norli, Oslo 1978.
- Eckhoff 1988 Eckhoff, Torstein: «Temametode eller verdimetode i bevisvurderingen», *SvJT* 1988 s. 321—339.
- Eckhoff 1992 Eckhoff, Torstein: «Temametode og bevisverdimetode på ny» i Heuman, Lars (red): *Festskrift till Per Olof Bolding*, Juristförlaget, Stockholm 1992, s. 85—103.
- Ekelöf 1992 Ekelöf, Per Olof og Boman, Robert: *Rättegång, fjärda häftet*, 6. utg., Norstedts Juridik, 1992.
- Engstrøm 1981 Engstrøm, Bjørn: Noen ord om det erstatningsrettslige krav til årsakssammenheng, *Jussens Venner* 1981, s. 122—143.
- Eskeland 1989 Eskeland, Ståle: *Fangerett*, TANO, Oslo 1989.
- Falkanger, Flock og Waaler 1995 Falkanger, Thor, Flock, Hans og Waaler, Thorleif: *Tvangsfullbyrdesloven*, 2. utgave, TANO, Oslo 1995.
- Fleischer 1977 Fleischer, Carl August: «Høyesteretts dom i den såkalte «P-pillesaken» (Rt. 1974 s. 1160) – En dom over rettssikkerheten?» i Jakhelln, Lassen, Lødrup, Selmer (red): *Rett og humanisme*, Tanum Norli, Oslo 1977, s. 169—186.
- Frihagen 1966 Frihagen, Arvid: *Villfarelse og ugyldighet i forvaltningsretten*, Universitetsforlaget, 1966.
- Frihagen 1975 Frihagen, Arvid: *Forvaltningsrett del 2*, Universitetsforlaget, Oslo 1975.
- Gaarder 1980 Gaarder, Karsten: *Forelesninger over kjøp*, Aschehoug, Oslo 1980.
- Gjerdrum 1927 Gjerdrum, Anders: *Utsikt over den nye civilprosess*, Cammermeyers boghandel, Oslo 1927.
- Gustavsen 1977 Gustavsen, Bjørn: *Innføring i arbeidsmiljøloven*, Tiden, Oslo 1977.
- Graver 2004 Graver, Hans Petter: «Bevisbyrde og beviskrav i norsk forvaltningsrett», *TfR* 04—05/2004 s. 465—498.
- Hagerup 1918 Hagerup, Francis: *Den norske civilproces II*, tredje utgave, H. Aschehoug & Co, Kristiania 1918.

- Heivoll 2019 Heivoll, Geir: «Å ikke se skogen for bare trær» i Sunde, Jørn Øyrehagen (red.): *Fordom og forventning, ei handbook i retthistorisk metode*, Akademisk publisering, Oslo 2019, s. 72—89.
- Heuman 2005 Heuman, Lars: *Bevisbörda och beviskrav i tvistemål*, Norstedts Juridik, 2005.
- Hjort 2006 Hjort, Maria Astrup: *Muntlighetsprinsippet i sivilprosessen — fra klubbeslag til tastetrykk*, Oslo 2006.
- Hjort 2015 Hjort, Maria Astrup: *Tilgang til bevis i sivile saker*, Det juridiske fakultet, Oslo 2015.
- Holgensen 1992 Holgensen, Gudrun: *Tilbake til arbeid? Folketrygdens regler om ytelser under attføring med hovedvekt på de sentrale vilkår*, Alma Mater, Bergen 1992.
- Holm 1941 Holm, H.H.: «Bevisbedømmelse — bevisbyrde», *TfR* 1941 s. 135—176.
- Kjærsgård 1982 Kjærsgård, Helge Holst: *P-pillen*, Schibsted, Oslo 1982.
- Hov 1976 Hov, Jo: *Rettsforlik*, Universitetsforlaget, Oslo 1976.
- Hov 1980 Hov, Jo: *Avtalerett*, Universitetsforlaget, Oslo 1980.
- Hov 1991 Hov, Jo: *Rettergang i sivile saker*, 1. utgave, Papinian, Oslo 1991.
- Hov 1994 Hov, Jo: *Rettergang i sivile saker*, 2. utgave, Papinian, Oslo 1994.
- Hov 1999 Hov, Jo: *Rettergang I, Sivil og straffeprosess*, Papinian, Oslo 1999.
- Hov 2017 Hov, Jo: *Rettergang i sivile saker*, 3. utgave, Papinian, Oslo 2017.
- Huser 1988 Huser, Kristian: *Gjeldsforhandling og konkurs*, Juristinformasjon, Bergen 1988.
- Jerkø 2017 Jerkø, Markus: *Bevisvurderingens rettslige rammer, bevistema, bevsibyrd, beviskrav*, Universitetsforlaget, Oslo 2017.
- Kjønstad 1979 Kjønstad, Asbjørn: *Yrkesskadetrygden*, Universitetsforlaget, Oslo 1979.
- Kjønstad 1982 Kjønstad, Asbjørn: «Erstatning ved yrkesvalgshemminger», *LoR*, 1982 s. 487-502.
- Kobbe 1969 Kobbe, Arne: *Husleieloven*, Grøndahl, Oslo 1969.
- Kolflaath 2008 Kolflaath, Eivind: «Sannsynlighetsovervekt og kumulering av tvil», *LoR* 2008/03, s. 149—165.

- Kolflaath og Strandberg 2013 Kolflaath, Eivind og Strandberg, Magne: «Norsk bevisteori før og etter årtusenskiftet» i *Undring og erkjennelse: Festskrift til Jan Fridthjof Bernt*, Fagbokforlaget, Bergen 2013, s. 319—330.
- Lange-Nielsen 1968 Lange-Nielsen, Trygve: «Fra Rådhusospitsdommen til Georgesdommen — årsaksproblemet i erstatningssaker mot det offentlige», *Lov og Rett*, 1968, s. 1—30.
- Lid 1968 Lid, Olav: *Kort prosess*, Det norske samlaget, Oslo 1968.
- Lindboe 1997 Lindboe, Knut: *Barnevernrett*, Tano Aschehoug, Oslo 1997.
- Lindell 2017 Lindell, Bengt: *Civilprocessen*, 4. utgave, Iustus forlag, Uppsala 2017.
- Lødrup 1975 Lødrup, Peder: «En del spørsmål vedrørende produktansvaret. Betenking avgitt i 'P-pillesaken'», *Institutt for privatretts stensilserie*, nr. 4, Universitetet I Oslo, 1975.
- Lødrup 1985 Lødrup, Peter: *Lærebok I erstatningsretten*, 1. utgave, TANO, Oslo 1985.
- Lødrup 1987 Lødrup, Peter: *Lærebok i erstatningsretten*, 2. utgave, P. Lødrup, Oslo 1987.
- Lødrup 1995 Lødrup, Peter: *Lærebok i erstatningsrett*, 3. utgave, P. Lødrup, Oslo 1995.
- Michelsen 1999 Michelsen, Hans M.: *Sivilprosess*, Ad notam Gyldendal, Oslo 1999.
- Mæland 1986 Mæland, Henry John: *Ærekrenkelseser*, Universitetsforlaget, Bergen 1986.
- Mæland 2013 Mæland, Henry John: *Kort prosess*, Justitian, Bergen 2013.
- Nygaard, Hagen, Nome 1986 Nygaard, Hagen, Nome: *Årsak og Bevis ved ansvar for skade*, Universitetsforlaget, Bergen 1986.
- Nygaard 1986 Nygaard, Nils: «Overvektsprinsippet som bevis for faktisk årsaks-sammenheng», i Bratholm, Opsahl og Aarbakke (red): *Samfunn, Rett, Rettferdighet, festskrift til Torstein Eckhoffs 70—årsdag*, TANO, Oslo 1986, s. 480—494.
- Nygaard 2002 Nygaard, Nils: «Faktum og jus, rettskildelæra og bevisreglane», *TfR* 01—02/2002 s. 33—61.
- Nygaard 2004 Nygaard, Nils: *Rettsgrunnlag og standpunkt*, 2. utgave, Universitetsforlaget, Bergen 2004.
- Robberstad 2011 Robberstad, Anne: «Om forståelser av bevisbyrde», *Jussens Venner* 02/2011, s. 65—86.

- Robberstad 2018 Robberstad, Anne: *Sivilprosess*, 4. utgave, Fagbokforlaget, Bergen 2018.
- Sandvik 1961 Sandvik, Tore: *Det juridiske studiet*, Universitetsforlaget, Oslo 1961.
- Sandvik 1974 Sandvik, Tore: *Det juridiske studiet*, Universitetsforlaget, Bergen 1974.
- Scheel 1938 Scheel, Herman: «Grunntrekk i læren om bevisbyrden», Bilag til *TfR* 5. hefte for 1938, Aschehoug, Oslo 1938.
- Schei 1990 Schei, Tore: *Tvistemålsloven II*, TANO, Oslo 1990.
- Scweizer 2016 Schweizer, Mark: «The civil standard of proof — what is it, actually?», *The International Journal of Evidence & Proof*, Vol 20 (3) 2016, s. 217-234.
- Selmer 1977 Selmer, Knut: *Lærebok i forsikringsrett*, Universitetsforlaget, 1977.
- Skeie 1931 Skeie, Jon: *Den norske civilproces II*, Olaf Norlis forlag, Oslo 1931.
- Skeie 1940 Skeie, Jon: *Den norske civilproces II*, Olaf Norlis forlag, 2. utgave, Oslo 1940.
- Skoghøy 1998 Skoghøy, Jens Edvin A.: *Tvistemål*, Universitetsforlaget, Oslo 1998.
- Skoghøy 2001 Skoghøy, Jens Edvin A.: *Tvistemål*, 2. utgave, Universitetsforlaget, Oslo 2001.
- Skoghøy og Hauge 2001 Skoghøy, Jens Edvin A. og Hauge, Christian: *Avgjørelser i sivilprosess*, Fagbokforlaget, Bergen 2001.
- Skoghøy 2014 Skoghøy, Jens Edvin A.: *Tvisteløsning*, 2. utgave, Universitetsforlaget, Oslo 2014
- Skoghøy 2016 Skoghøy, Jens Edvin A.: «Domstolsskapt prosessrett» i Matningsdal, Skoghøy, Øie (red): *Rettsavklaring og rettsutvikling*, Universitetsforlaget, Oslo 2016, s. 60—87.
- Smith 1980 Smith, Lucy: *Foreldremyndighet og barnerett*, Universitetsforlaget, Oslo 1980.
- Solem 1927 Solem, Erik: *Praktisk rettergang*, J.M. Stenersens forlag, Oslo 1927.
- Strandberg 2005 Strandberg, Magne: *Skadelidtes hypotetiske inntekt*, Fagbokforlaget, Bergen 2005.
- Strandberg 2012 Strandberg, Magne: *Beviskrav i sivile saker*, Fagbokforlaget, Bergen 2012.

- Strandberg 2017 Strandberg, Magne: «Beviskrav i sivile saker — kommentarer til HR-2016-2579-A om beviskrav for selvmord», *Tidsskrift for forretningsjus*, 01/2017 s. 50—73.
- Strandberg 2019 Strandberg, Magne: «Standards of Evidence in Scandinavia» i Tichý, Luboš (red.): *Standard of Proof in Europe*, Mohr Siebeck 2019 s. 135—159.
- Søvig 1999 Søvig, Karl Harald: *Tvang overfor gravide rusmiddelmissbrukere*, Kommuneforlaget, Oslo 1999.
- Tybjerg 1904 Tybjerg, Erland: *Om bevisbyrden*, Jacob Lunds boghandel, Universitetsbogtrykkeriet, 1904.
- Wilhelmsen 1989 Wilhelmsen, Trine-Lise: *Egenrisiko i skadeforsikring*, Sjørettsfondet, Oslo 1989.
- Zahle 1976 Zahle, Henrik: *Om det juridiske bevis*, Juristforbundets forlag, København 1976.
- Zahle 2007 Zahle, Henrik: *At forske ret*, Gyldendahl, Danmark 2007.
- Øie 1994 Øie, Ole-Erik: *Trygderetten og dens rettsanvendelse*, Universitetsforlaget, Oslo 1994.

Andre kilder:

- UiO 1956—1957 U.f.: «Professorat i rettsvitenskap» s. 87—123 i protokoll fra det juridiske fakultet Universitetet i Oslo 1956 den 13. november 1956.

Norske offentlige utredninger:

- Referert som Kommisjon 1907: Kommisjon nedsatt af den kgl. Resolution 3dje januar 1891: *Udkast til lov om rettergangsmaaden i tvistemaal med motiver*, Steen'ske bogtrykkeri, Kristiania 1908.
- NUT 1958: 3 Innstilling fra Komiteen til å utrede spørsmålet om mer betryggende former for den offentlige forvaltning.
- NOU 1980: 29 Produktansvaret.

NOU 1982: 19 Generelle lovregler om erstatning for forurensningsskade.
NOU 1986: 6 Erstatning til fiskere for ulemper ved petroleumsvirksomheten.
NOU 1990: 23 Sykelønnsordningen
NOU 2000: 16 Tobakksindustriens erstatningsansvar.
NOU 2000: 33 Erstatning til ofrene hvor tiltalte frifinnes for straff.
NOU 2001: 32 Rett på sak, bind A.
NOU 2002: 12 Rettslig vern mot etnisk diskriminering.
NOU 2004: 3 Arbeidsskadeforsikring.
NOU 2004: 23 Barnehjem og spesialskoler under lupen. Nasjonal kartlegging av omsorgs-
svikt og overgrep i barnevernsinstitusjoner 1945–1980.

Proposisjoner:

Ot. prp. nr. 1 (1910) Om utferdigelse av love om domstolene og rettergangsmaaten i tvistemaal.
Ot.prp. nr. 23 (1935) Om forandringer i rettergangslovene (ankeordningen i civile saker).
Innst. O. XVIII (1935) Innstilling fra justiskomiteen om forandringer i rettergangslovene (ankeordningen i civile saker).
Ot.prp. nr. 26 (1980–1981) Om lov om endringer i lov nr. 8 av 18. august 1911 om skatt av formue og inntekt (skatteloven) m.v.
Ot.prp. nr. 72 (1982—1983): Lov om petroleumsvirksomhet .
Ot.prp. nr. 48 (1987—1988): Om lov om produktansvar.
Ot.prp. nr. 25 (1988—1989): Om lov om endringer i lov 22. mars 1985 nr. 11 om petroleumsvirksomhet (tilføyelse av regler om erstatning til fiskere).
Ot.prp. nr. 33 (1988—1989) Om lov om endringer i lov 13 mars 1981 nr 6 om vern mot forurensninger og om avfall.
Ot.prp.nr.44 (1988–1989) Om lov om yrkesskadeforsikring.
Ot.prp.nr.65 (1990–1991) Om lov om tvangfullbyrding og midlertidig sikring.
Ot.prp.nr.72 (1990–1991) Om lov om endringer i lov 14. juni 1985 nr. 61 om verdipapirhandel samt endringer i enkelte andre lover.
Ot.prp.nr.44 (2001–2002) Om lov om forbrukerkjøp.
Ot.prp.nr.5 (2002–2003) Om lov om endringer i folketrygdloven og i enkelte andre lover.
Ot.prp.nr.33 (2004–2005) Om lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion m.v.
Ot.prp.nr.35 (2004–2005) Om lov om endringer i likestillingsloven m.v.
Ot.prp.nr.51 (2004–2005) Om lov om mekling og rettergang i sivile tvister.
Ot.prp.nr.103 (2004–2005) Om lov om endringer i barnelova mv. (omfang av samvær, styrking av meklingsordningen, tiltak for å beskytte barn mot overgrep, foreldres ansvar etter dødsfall, tilbakebetaling av barnebidrag m.v.).

Lover

Lov 01. juli 1887 nr. 5 om Rettergangsmaaden i Straffesager.
Lov 13. august 1915 nr. 6 om rettergangsmåten for tvistemål.

Lov 14. august 1918 nr. 4 om rettergangsordningens ikrafttræden.
 Lov 09. juni 1978 nr. 49 om reindrift.
 Lov 13. mars 1981 nr. 6 om vern mot forurensninger og om avfall.
 Lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker.
 Lov 23. desember 1988 nr. 104 om produktansvar.
 Lov 16. juni 1989 nr. 69 om forsikringsavtaler.
 Lov 01. januar 1993 nr. 13 om tvangsfullbyrdelse.
 Lov 03. juni 2005 nr. 33 om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv.
 Lov 17. juni 2005 nr. 90 om mekling og rettergang i sivile tvister.

Rettspraksis:

Rt. 1901 s. 481	Rt. 1938 s. 106	Rt. 1988 s. 244
Rt. 1902 s. 260	Rt. 1938 s. 129	Rt. 1988 s. 349
Rt. 1902 s. 886	Rt. 1938 s. 233	Rt. 1988 s. 1142
Rt. 1905 s. 829	Rt. 1938 s. 300	Rt. 1989 s. 107
Rt. 1907 s. 179	Rt. 1938 s. 403	Rt. 1989 s. 455
Rt. 1908 s. 424	Rt. 1938 s. 435	Rt. 1989 s. 674
Rt. 1912 s. 993	Rt. 1938 s. 689	Rt. 1989 s. 1392
Rt. 1914 s. 291	Rt. 1938 s. 841	Rt. 1990 s. 607
Rt. 1914 s. 913	Rt. 1939 s. 24	Rt. 1990 s. 688
Rt. 1915 s. 580	Rt. 1939 s. 40	Rt. 1990 s. 1082
Rt. 1916 s. 844	Rt. 1939 s. 142	Rt. 1991 s. 520
Rt. 1917 s. 841	Rt. 1939 s. 264	Rt. 1991 s. 697 (Hjerneslag)
Rt. 1918 s. 113	Rt. 1939 s. 394	Rt. 1991 s. 1104
Rt. 1918 s. 125	Rt. 1939 s. 753	Rt. 1991 s. 1414
Rt. 1918 s. 352	Rt. 1939 s. 760	Rt. 1992 s. 64 (P-pilledom II)
Rt. 1918 s. 543	Rt. 1939 s. 825	Rt. 1992 s. 217
Rt. 1919 s. 329	Rt. 1940 s. 7	Rt. 1993 s. 249
Rt. 1919 s. 785	Rt. 1940 s. 210	Rt. 1993 s. 587
Rt. 1920 s. 786	Rt. 1940 s. 253	Rt. 1993 s. 881
Rt. 1923 s. 569	Rt. 1940 s. 293	Rt. 1994 s. 260
Rt. 1924 s. 919	Rt. 1940 s. 352	Rt. 1994 s. 1256
Rt. 1925 s. 679	Rt. 1940 s. 394	Rt. 1995 s. 781
Rt. 1930 s. 656	Rt. 1940 s. 407	Rt. 1995 s. 1768
Rt. 1931 s. 137	Rt. 1940 s. 469	Rt. 1996 s. 420
Rt. 1933 s. 548 (Rådhusospits)	Rt. 1940 s. 503	Rt. 1996 s. 572
Rt. 1935 s. 96	Rt. 1940 s. 542	Rt. 1996 s. 864 (Oppreisning)
Rt. 1935 s. 951	Rt. 1940 s. 561 (Grunnmur)	Rt. 1997 s. 1 (Nakkesleng)
Rt. 1936 s. 329	Rt. 1955 s. 719	Rt. 1997 s. 574
Rt. 1936 s. 385	Rt. 1955 s. 919 (Torpedo)	Rt. 1997 s. 774
Rt. 1936 s. 454	Rt. 1961 s. 973 (Fjellvann)	Rt. 1997 s. 825
Rt. 1936 s. 659 (Glomma)	Rt. 1965 s. 712 (Georges)	Rt. 1997 s. 1247
Rt. 1937 s. 38	Rt. 1965 s. 1215	Rt. 1997 s. 1608 (Riast/Hylling)

Rt. 1937 s. 49	Rt. 1969 s. 1053	Rt. 1997 s. 1879
Rt. 1937 s. 113	Rt. 1974 s. 1160 (P-pilledom I)	Rt. 1998 s. 1815
Rt. 1937 s. 116	Rt. 1975 s. 82 (Kraniebrudd)	Rt. 1999 s. 14
Rt. 1937 s. 129	Rt. 1976 s. 239 (Motorhavari)	Rt. 1999 s. 1353
Rt. 1937 s. 256	Rt. 1979 s. 1224 (Kjele)	Rt. 1999 s. 1363
Rt. 1937 s. 263	Rt. 1980 s. 1299 (Ulnarisnerve)	Rt. 2001 s. 769
Rt. 1937 s. 303	Rt. 1980 s. 1558	Rt. 2002 s. 683
Rt. 1937 s. 330	Rt. 1981 s. 581	Rt. 2004 s. 118
Rt. 1937 s. 465	Rt. 1981 s. 770	Rt. 2004 s. 1695
Rt. 1937 s. 470	Rt. 1981 s. 1089	Rt. 2007 s. 1217
Rt. 1937 s. 661	Rt. 1985 s. 211	HR-2016-2579-A (Selvmord)
Rt. 1937 s. 698	Rt. 1985 s. 362 (Nornesbrukene)	HR-2018-872-A
Rt. 1937 s. 899	Rt. 1985 s. 1265	HR-2018-1056-A
Rt. 1937 s. 974	Rt. 1986 s. 58	HR-2018-1189-A
Rt. 1938 s. 69	Rt. 1988 s. 20	HR-2018-2133-A